

Moestuinieren in het primair onderwijs

Het integreren van moestuinen binnen het onderwijsaanbod

Kylie de Wit, 3019797
Biologie, Voeding en Gezondheid
Afstudeerjaar 2020-2021
Afstudeerdocent: Anita Okma

Praktijkstudie

Moestuïniëren in het primair onderwijs

Het integreren van moestuinen binnen het onderwijsaanbod

Naam student: Kylie de Wit
Studentnummer: 3019797
Afstudeerjaar: 2020-2021
Afstudeerdocent: Anita Okma
Onderzoekstype: Praktijkstudie

11 september 2020, Hilversum

Afbeelding voorblad:

Cruydhof blog (2015). *10 Tips voor een kindvriendelijke tuin*. 10 januari 2015.
Geraadpleegd op 29-06-2019, via <http://www.cruydhof.nl/blog/10-tips-voor-een-kindvriendelijke-tuin/>

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Voorwoord

Dit afstudeerwerkstuk is tot stand gekomen in samenwerking met de organisatie Jong Leren Eten en de Aeres Hogeschool Almere. Het is de missie van Jong Leren Eten om kinderen in Nederland bewustzijn bij te brengen over gezonde voeding, ze uit te dagen om meer en nieuwe soorten groenten en fruit te eten en ze kennis bij te brengen over de herkomst van hun voedsel.

Met dit onderzoek is getracht een maatschappelijke waarde te kunnen leveren aan het welzijn van kinderen door middel van uitbreiding in hun ervaring met en kennis over gezonde voeding, door moestuinieren toegankelijker te maken voor basisscholen.

Van de organisatie Jong Leren Eten wil ik Marleen Warnaar en Nicolette van de Kamp bedanken voor hun bijdrage, begeleiding en het aanleveren van de benodigde informatie en documenten waarmee dit onderzoek kon worden uitgevoerd.

Tevens wil ik van de Aeres Hogeschool Almere mijn docentenbegeleider Anita Okma bedanken voor haar intensieve begeleiding, tijd, positiviteit en kennis, en mijn tweede beoordelaar Yolanda Maas voor haar bijsturing en scherpe blik. Met de hulp van deze twee docenten is de inhoud van dit onderzoek naar een hoog niveau gebracht.

Daarnaast wil ik de respondenten van dit onderzoek bedanken voor hun tijd en enthousiasme waarmee ze waardevolle informatie hebben geleverd voor de beantwoording van de hoofd- en deelvragen.

De respondenten van de enquêtes betreffen de volgende basisschooldirecteuren:

- Monique van den Eshof-Wierkard van OBS De Achtbaan in Almere;
- Irma Bakker van basisschool Aurora in Almere-Buiten;
- Arjen Gaasterland van PCB De Dukdalf in Almere;
- Karin Draisma van OBS De Polderhof in Almere;
- Shakoentela Soedamah van basisschool Shri Ganesha in Almere.

Onder de moestuindeskundigen zijn de volgende respondenten geïnterviewd:

- Wim Ruis, makelaar bij Jong Leren Eten Brabant en projectleider bij IVN;
- Eric van der Poel, initiatiefnemer van de Moestuincontainer in Almere en aanbieder van moestuineducatie;
- Ron van der Zwet, initiatiefnemer van ONZE Volkstuinen in Almere en aanbieder van moestuineducatie.

Ten slotte wil ik kort mijn naaste familie en vrienden bedanken voor hun inzichten en steun gedurende de onderzoeksperiode, van het vooronderzoek tot de afronding van het geheel.

- Mijn steunende ouders en broer: Marcel, Wilma en Joshua de Wit;
- Mijn behulpzame externe coaches: Tiny Hoekema en Marca Buddingh;
- Mijn motiverende vrienden: Bruno Langelaan en Juliëtte Reinders;
- En mijn wijze oma Lenie Terschegget.

Samenvatting

In 2018 blijkt dat 12,8 procent van de kinderen tussen de 4 en 20 jaar in Nederland overgewicht heeft. Binnen het basisonderwijs zijn al verschillende interventies gedaan om kinderen gezond te laten opgroeien en de kans op overgewicht te verlagen. Denk aan extra bewegingsactiviteiten en voedingseducatie zoals Smaaklessen. Ook moestuinieren kan bijdragen aan het welbevinden van basisschoolkinderen.

De toename in aandacht voor gezond onderwijs heeft er toe geleid dat het aantal basisscholen met een moestuin in Nederland stijgt. Vooral in de provincie Noord-Brabant, terwijl in Flevoland verhoudingsgewijs minder basisscholen aan moestuinieren doen. De organisatie Jong Leren Eten (JLE) vroeg zich af wat belemmeringen bij deze scholen zijn om te moestuinieren en welke mogelijkheden er zijn om zowel de kwaliteit als de kwantiteit van het schoolmoestuiniëren in Flevoland te verhogen.

Om deze vraag te beantwoorden is onderzoek gedaan onder directeuren van basisscholen in Flevoland en moestuindeskundigen. De onderzoekspopulatie is selectief samengesteld. De benaderde schooldirecteuren hebben een enquête ingevuld, welke als doel had te peilen wat de ervaringen met schoolmoestuiniëren waren. Tevens is geïnventariseerd welke factoren als positief (motiverend) en negatief (belemmerend) werden ervaren tijdens een moestuinproject. Daarnaast zijn de moestuindeskundigen geïnterviewd, waarbij zij vertelden over hun ervaringen met scholen en waar zij bedreigingen en kansen zien voor moestuinieren op basisscholen in de toekomst.

Uit dit onderzoek blijkt dat scholen succes ervaren met moestuinieren doordat kinderen worden gestimuleerd om gezond te eten, ze bereid waren om producten uit de moestuin te proeven en ze een beter inzicht kregen in hoe groente-, fruit en kruidenplanten groeien. Echter wordt schoolmoestuiniëren gezien als een arbeidsintensieve bezigheid. Activiteiten als het aanleggen en onderhouden van de moestuin en het organiseren en voorbereiden van moestuinlessen kosten veel tijd. Bovendien vereist moestuinieren het nodige materiaal zoals moestuinbakken, potgrond en zaadjes. Tevens blijkt dat er weinig bekendheid onder scholen bestaat over de subsidieregeling 'Lekker naar buiten' waarmee scholen materialen, kennis en arbeid kunnen bekostigen. Als laatste kwam er bij de interviews naar boven dat er – mogelijk specifiek in de provincie Flevoland – regelmatig vandalisme plaatsvindt, waarbij de planten worden vernietigd en oogstbare producten uit de moestuin worden geroofd.

Uit deze conclusie volgen de volgende actiepunten om de kwaliteit en kwantiteit van schoolmoestuinsonderzoek in Flevoland te verhogen: 1) Scholen informeren over moestuinieren en bekendheid over subsidieregeling creëren; 2) Een netwerk van moestuincoaches opbouwen; 3) Het beperken of voorkomen van vandalisme bij moestuinprojecten; en 4) Vervolgonderzoek laten uitvoeren.

Abstract

In 2018 a study has shown that in The Netherlands 12.8 percent of children between the ages of 4 and 20 are dealing with overweight. On Dutch primary schools there has been various interventions carried out to help children grow up healthily and to reduce the risk of overweight, like extra exercise activities or nutritional education. Vegetable gardening can also be considered as a tool for improving the well-being of primary school children.

The increased interest for health-education has resulted in a larger number of primary schools with a vegetable garden in the Netherlands. In the province Flevoland, there are comparatively fewer primary schools that practice vegetable gardening. Because of this fact, the Dutch organization Jong Leren Eten (JLE) wondered what the obstacles are for school vegetable gardening and how to increase the quality and quantity in Flevoland.

To answer this question, qualitative research was conducted among principals of primary schools in Flevoland and vegetable gardening experts. The population for this study has been pre-selected. The school principals filled in a survey, of which the purpose was to gauge the experiences with school vegetable gardening and to identify which factors were motivating and hindering during vegetable gardening.

Besides, the vegetable garden experts has been interviewed about their experiences with vegetable gardening, cooperations with primary schools and what could be threats and opportunities in the future.

This research shows that vegetable gardening encourages children to eat healthy. The children were willing to taste (new) food products and they gained the knowledge how fruit, vegetables and herb plants grow. However, school gardening is seen as a labor-intensive activity. Activities such as maintaining the vegetable garden and organizing the lessons take a lot of time. In addition, vegetable gardening requires materials such as vegetable garden containers, potting soil and seeds. It also appears that there is little awareness among schools about the Dutch subsidy program 'Lekker naar buiten'. And last but not least, according the interviews there could be regular vandalism at vegetable gardens, which possibly more often occurs in Flevoland.

The following action points can be done to increase the quality and quantity of vegetable gardening at primary schools in Flevoland: 1) Informing schools about the benefits of vegetable gardening and create awareness about the subsidy program; 2) Building a network of vegetable garden coaches; 3) Limiting or preventing vandalism at vegetable gardens; and 4) Having follow-up studies.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
Abstract	5
1. Inleiding	7
2. Aanpak	14
3. Resultaten	21
4. Discussie	29
5. Conclusie en aanbevelingen	31
6. Bronnenlijst	36
Bijlage I: Criteria van Jong Leren Eten	38
Bijlage II: Scholen met moestuin in Flevoland	39
Bijlage III: Enquête moestuinieren basisscholen	42
Bijlage IV: Informatiebrief directeuren basisscholen	45
Bijlage V: Vormgeving uitnodiging in Survey Monkey	46
Bijlage VI: Informatiebrief voor moestuindeskundigen	47
Bijlage VII: Interview voor experts	48
Bijlage VIII: Transcripten van de interviews met experts	50
Bijlage IX: Grove data enquêtes	69

1. Inleiding

Uit de meest recente cijfers over overgewicht bij kinderen uit 2018 blijkt dat 12,8 procent van de Nederlandse kinderen tussen de 4 en 20 jaar kampt met overgewicht. Bij 2,6 procent is sprake van ernstig overgewicht, oftewel obesitas. Deze kinderen hebben een BMI (Body Mass Index) die hoger ligt dan 30 (CBS, 2019). Overgewicht kan bij kinderen veroorzaakt worden door gebrek aan sporten en beweging en een ongezond voedingspatroon. Het stimuleren van een gezonde leefstijl wordt door de overheid gezien als een belangrijke maatschappelijke opdracht voor het onderwijs (Schipper & Van Rijn, 2015). Twee belangrijke aspecten van een gezonde leefstijl, beweging en voeding, worden hieronder verder toegelicht.

Beweging binnen het basisonderwijs

Bewegen en sport is belangrijk voor een gezonde ontwikkeling bij kinderen. Zo toont een onderzoek, dat is afgenomen in het basisonderwijs in 2014, aan dat een interventie op het gebied van beweging binnen basisonderwijs een positief effect heeft op de kinderen (Collard et al, 2014). Regelmatig deelnemen aan sport en beweegactiviteiten leidt tot veranderingen in hersenstructuur, zoals verhoogde aanmaak van zenuwcellen, meer verbindingen tussen zenuwcellen, verhoogde synapsplasticiteit en betere (executieve) functies. Daarnaast leidt sport en bewegen ook tot acute effecten in het lichaam zoals verbetering van de doorbloeding in de hersenen, activatie van het centraal zenuwstelsel en verhoging van een aantal stoffen in de hersenen (zoals BDNF, adrenaline, dopamine). Hierdoor kunnen de hersengebieden beter functioneren wat ten goede komt aan leerprestaties en de concentratie van kinderen (Collard et al, 2014). Bovendien toont Hillman in zijn onderzoek een positief verband aan tussen voldoende bewegingsactiviteit en een afname in ziekteverzuim van basisscholieren (Hillman, 2014).

Door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap ([OCW](#)) en de PO-raad is vastgesteld dat vanaf 2017 minimaal twee lessen bewegingsonderwijs per week op het rooster van de basisscholen moet staan. Voorheen mochten basisscholen zelf bepalen hoeveel gymnastieklessen zij wilden aanbieden waardoor lang niet op alle scholen de kinderen voldoende beweging kregen (Van der Putten et al, 2012 & Onderwijsinspectie, 2019).

Voeding binnen het basisonderwijs

Voedingseducatie is nog geen verplicht onderdeel van het curriculum van de basisschool (Van 't Veer et al, 2016). Gezond eetgedrag is belangrijk voor de groei en ontwikkeling van kinderen. Daarnaast beschermt het hen tegen ontstaan van overgewicht en chronische ziekten op latere leeftijd. De basisschool is een geschikte omgeving voor het onderwijzen van kinderen in voeding en gezond gedrag. Het brengt ze kennis en vaardigheden bij om gezonde en bewuste voedselkeuzes te maken. Daarom wordt voedingseducatie steeds vaker aangeboden in het basisonderwijs (Battjes, 2016). Dit onderzoek gaat zich richten op voedingseducatie in het basisonderwijs. Het onderstaande organogram geeft overzichtelijk weer welke programma's en organisaties voedingseducatie aanbieden en hoe ze in verband staan tot elkaar (zie afbeelding 1).

Organogram: Gezonde voeding in basisonderwijs

Afbeelding 1. Organogram van de organisaties die betrokken zijn bij de doelstellingen van deze scriptie.

De Gezonde School

Door de stijgende interesse vanuit de overheid voor gezonde voeding en meer beweging in het onderwijs is het programma “de Gezonde School” ontstaan in 2010. Het Gezonde School programma ondersteunt scholen door onder andere het aanbieden van richtlijnen die gehanteerd kunnen worden. Een school met het keurmerk Gezonde School draagt bij aan een prettige leeromgeving en betere schoolprestaties (Gezondeschool.nl, 2019). Initiatiefnemers van de Gezonde School zijn de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport ([VWS](#)), Sociale Zaken en Werkgelegenheid ([SZW](#)), Economische Zaken en Klimaat ([EZK](#)) en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap ([OCW](#)). Het programma is ontwikkeld door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu ([RIVM](#)), de Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst en Geneeskundige Hulpverleningsorganisatie in de Regio ([GGD-GHOR](#)) en onderwijsraden (Gezondeschool.nl, 2019).

De “Gezonde School”-aanpak gaat uit van vier pijlers:

1. Gezondheidseducatie: Er is binnen de lessen structurele aandacht voor gezondheid, bijvoorbeeld door een lespakket te volgen.
2. Fysieke en sociale omgeving: Het stimuleren van gezond gedrag door de omgeving te veranderen met bijvoorbeeld een groen schoolplein.
3. Signaleren: Gezondheidsproblemen binnen de school worden tijdig gesignaleerd.
4. Beleid: In het schoolbeleid zijn alle maatregelen voor de gezondheid van scholieren en leraren vastgelegd.

Er zijn acht thema’s waar scholen binnen het primaire onderwijs uit kunnen kiezen.

Deze thema’s zijn [Voeding](#), [Bewegen en sport](#), [Roken en alcohol](#), [Welbevinden](#), [Relaties en seksualiteit](#), [Fysieke veiligheid](#), [Milieu en natuur](#) en [Mediawijsheid](#). Wanneer een school binnen een gekozen thema aan alle bovengenoemde pijlers voldoet, ontvangt deze school een vignet en wordt deze voor drie jaar erkent als Gezonde School (Gezondeschool.nl, 2019).

Er zijn verschillende organisaties (zoals de Wageningen Universiteit) die lespakketten hebben samengesteld voor basisscholen die ingezet kunnen worden voor

voedingseducatie om de gezondheid op scholen te bevorderen. Voorbeelden hiervan zijn [Lekker Fit!](#), [Urban Farming](#) en [Smaaklessen](#).

Jong Leren Eten-programma

De Gezonde School en Jong Leren Eten ([JLE](#)) zijn samenwerkingspartners en werken aan het stimuleren van een gezond voedingsbeleid op scholen. Middels het opstellen van een voedingsbeleid kan een school beschrijven hoe zij wil bijdragen aan de gezondheid en gezond gedrag rondom het thema voeding. De regels en de visie van de school kunnen in dit beleid opgenomen worden waardoor gezond eten en drinken verankerd wordt binnen de school. Daarnaast kan vastgesteld worden welke maatregelen de school treft wanneer de regels niet worden nageleefd (Gezondeschool.nl, 2019).

Het programma JLE loopt van 2017 tot en met 2020. Het maakt deel uit van de Nationale Voedselagenda, een initiatief van minister Carola Schouten van Voedselkwaliteit en Paul Blokhuis, staatssecretaris van Volksgezondheid. Binnen het programma JLE is aandacht voor gezondheid en duurzaamheid van voedsel in Nederland. Jong Leren Eten is gericht op het thema 'voeding' voor kinderen van 0 tot 18 jaar binnen kinderopvang en onderwijs. Het project JLE bevindt zich op het snijvlak van gezondheidseducatie en natuur- en milieueducatie en heeft als doel de jeugd te stimuleren om gezonde en duurzame voedselkeuzes te maken. Het programma biedt op deze manier de mogelijkheid om probleemstukken zoals de toename in overgewicht en de druk van landbouw en vleesproductie op het klimaat aan te kunnen pakken. Bovendien haakt het aan op de landelijke nota gezondheidsbeleid 2016-2019 van het ministerie VWS, het Leerplankader Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl ([SBGL](#)) en de vernieuwde Schijf van Vijf van het Voedingscentrum (Voedingscentrum, 2016).

JLE is als landelijk programmabureau ondergebracht bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland ([RVO](#), onderdeel ministerie van Economische Zaken en Klimaat). Netwerkpartners van JLE zijn de [Gezonde School](#), Jongeren op Gezond Gewicht ([JOGG](#)), het [Voedingscentrum](#), IVN Natuureducatie Nederland ([IVN](#)) en het netwerk van Natuur en Milieu Educatie ([NME](#)).

JLE heeft naast dit brede netwerk ook 24 JLE-makelaars die ingezet worden. Per provincie werken er twee makelaars, één vanuit het gezondheidsdomein en de ander vanuit het duurzaamheidsdomein. De makelaars fungeren als stimulator en verbinden vraag en aanbod, waarbij wordt afgestemd tussen verschillende partijen per regio. Door de juiste elementen aan te dragen en contacten te leggen worden scholen ontzorgd. Hierbij wordt het thema 'voeding' gekoppeld aan 'groene' Natuur en Milieu Educatie en 'witte' Gezondheidseducatie (Jong Leren Eten, 2019).

Het lespakket Smaaklessen wordt hieronder uitgebreid beschreven omdat de missies van JLE aansluiten op dit lesprogramma.

Smaaklessen

Smaaklessen is een nationaal educatief lesprogramma over smaakontwikkeling, gezonde voeding en voedselkwaliteit voor groep 1 tot en met 8 op de basisschool. Het programma brengt kinderen kennis bij over verschillende (natuurlijke) voedselproducten. Beleven staat centraal en de Smaaklessen prikkelen de

nieuwsgierigheid en interesse van kinderen voor gezond en duurzaam eten. Het leert kinderen om gezond en duurzaam te kiezen.

Het Smaaklessen-programma is ontwikkeld door Wageningen University en wordt ondersteund door het Voedingscentrum. Sinds 2006 hebben meer dan 4500 Nederlandse scholen zich ingeschreven voor dit lesprogramma. Dat is ruim een derde van alle Nederlandse basisscholen (Smaaklessen, 2019).

Smaaklessen is erkend als een effectieve preventie door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). Het is het eerste landelijke lesprogramma dat zich richt op interventie omtrent gezonde voeding op basisscholen. Dit programma is opgenomen in de [interventiedatabase](#), een register waarin alle Nederlandse leefstijlinterventies worden opgenomen (Interventiedatabase, 2020). Onderzoek toont aan dat het programma een positief effect heeft op de smaakontwikkeling bij kinderen. Daarnaast worden kinderen aangemoedigd om nieuwe producten te proberen en krijgen ze kennis over gezonde voeding. Daarnaast toont onderzoek, door onder andere de Universiteit van Wageningen, aan dat inzet van het programma op scholen gedurende een enkel schooljaar al effectief bleek na dat jaar in het verhogen van psychosociale factoren. Hierbij kan gedacht worden aan vaardigheden, houding, mening en intentie van kinderen ten opzichte van gezond eetgedrag: hoe denken kinderen over gezonde voeding, wordt hun eetgedrag beïnvloed door leerkrachten en ouders en wat zouden ze aan hun gedrag willen veranderen om meer gezond te eten? (Battjes, 2016 & Prelip, 2012 & Wall, 2012).

Het Smaaklessen-programma bestaat uit:

1. Smaaklessen: Dit zijn de basislessen. Door alle zintuigen te gebruiken ontdekken kinderen hun eten. De opzet bestaat voor elke groep uit vijf lessen met leuke en leerzame proefjes.
2. Smaakmissies: Dit zijn verdiepende interactieve lesmodules waarin kinderen leren over de herkomst van bepaalde basisproductgroepen, zoals fruit, groente, zuivel en vlees.
3. Smaakplezier (BSO): Dit is een programma speciaal voor de Buitenschoolse opvang. Er zijn honderd smaakactiviteiten waarmee kinderen aan de slag gaan door middel van doe-kaarten.

In deze scriptie wordt er nader onderzoek gedaan naar de Smaakmissies. Het programma JLE sluit aan op één van deze missies, moestuinieren (Smaaklessen, 2019).

Smaakmissies

Eén van de onderdelen van het Smaaklessen programma is Smaakmissies. Om kinderen te leren waar hun eten vandaan komt zijn de Smaakmissies ontwikkeld. Het zijn er in totaal negen, onderverdeeld over groepen van de basisschool (zie afbeelding 2).

Via de volgende link kan de pagina van het Smaaklessen programma worden geopend: www.smaaklessen.nl/nl/smaaklessen/lesaanbod4ui864.htm

Beschikbare missies	Groep
Brood	1-2
Moestuin	1-4
Zuivel	3-4
Vlees, vis, peulvruchten, ei en noten	5-6
Fruit	5-6
Drinken	5-6
Groente	7-8
Olie en vet	7-8
Aardappelen, rijst en pasta	7-8

Afbeelding 2. Alle smaakmissies die worden aangeboden vanuit het lesprogramma Smaaklessen.

JLE is sinds 2017 actief om moestuinieren binnen primair onderwijs te stimuleren. Het is wetenschappelijk aangetoond dat moestuinieren positief bijdraagt aan de houding van kinderen tegenover gezond voedsel (JLE, 2019 & Berezowitz et al, 2015 & Prelip, 2012 & Wall, 2012 & Van 't Veer et al, 2016).

Zo is er in 2015 een literatuurstudie gedaan die twaalf verschillende onderzoeken beschouwt die gericht zijn op schooltuinieren en het effect op het gedrag van kinderen. Berezowitz en haar collega's komen tot de conclusie dat kinderen door tuinieren worden gestimuleerd om meer groenten en fruit te consumeren. Daarnaast zou het de leerprestaties en gezondheid van de kinderen verbeteren. Met schooltuinieren kunnen problemen als overgewicht en een lage fitheid worden bestreden (Berezowitz et al, 2015).

Door de aangetoonde positieve effecten van schooltuinieren en de toenemende aandacht voor gezond onderwijs vanuit de overheid wordt het aantal scholen in Nederland met een moestuin steeds groter. Het blijkt dat in Flevoland verhoudingsgewijs minder basisscholen aan moestuinieren doen. Vanuit de makelaars van JLE Flevoland komt de vraag wat belemmeringen zijn en wat goed gaat bij lopende schoolmoestuiniërprojecten. Jong Leren Eten wil zich in eerste instantie richten op behoud van al lopende moestuinprojecten in Flevoland met de wens om deze projecten te ondersteunen en te behouden. Daarnaast is het toekomstplan om het aantal schoolmoestuinen uit te bereiden, zowel in de provincie Flevoland als in andere provincies.

Jong Leren Eten heeft als toetsing van de lesprogramma's rondom moestuinieren een negental educatieve kwaliteitscriteria opgesteld. Deze basiscriteria zijn:

1. Duurzaamheid;
2. Ervaringsgerichtheid;
3. Gezond eten;
4. Smaak en beleving;
5. Voedselproductie;
6. Consumentenvaardigheden;
7. Koken;

8. Moestuineren;
9. Excursies.

Deze criteria zijn terug te vinden in de volledige criterialijst in bijlage I. In het weergegeven formulier van deze bijlage staan de kwaliteitscriteria van JLE schematisch weergegeven. Dit document is voor aanvang van het onderzoek door Marleen Warnaar van JLE is aangereikt. Het formulier is eerder gebruikt bij een ander onderzoek waarbij verschillende schoolprojecten en voedingsprogramma's werden geëvalueerd, zoals de 'gastles insecten met proeverij' en het project 'gezonde schoolkantine'.

Hoofd- en deelvragen

Uit bovenstaande volgt de **onderzoeksvraag**:

Wat is de huidige stand van zaken rondom schoolmoestuinprojecten in Flevoland en welke kansen kunnen aangegrepen worden om zowel de kwaliteit als de kwantiteit hiervan te verhogen?

De volgende **deelvragen** helpen bij het beantwoorden van de hoofdvraag:

1. Wat zijn de succesfactoren met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?
2. Wat zijn de barrières met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?
3. Aan welke educatieve kwaliteitscriteria wordt voldaan bij Flevolandse basisscholen met een moestuin?
4. Welke aanbevelingen kunnen aangedragen worden aan Jong Leren Eten om de kwaliteit en kwantiteit van moestuinprojecten in Flevoland te verhogen?

De hypothese van dit onderzoek is dat moestuinieren veel arbeid en tijd kan kosten voor scholen en er daarom relatief weinig scholen moestuinieren. Verder is moestuinieren geen verplicht onderdeel binnen het onderwijscurriculum waardoor scholen zelf kunnen kiezen of ze moestuinieren toevoegen binnen het onderwijsaanbod.

Waarom specifiek voor de provincie Flevoland geldt dat opvallend weinig basisscholen moestuinieren, is niet bekend. Misschien is het toeval, of ligt het aan de grondsoort in Flevoland (die mogelijk minder vruchtbaar is dan de grondsoort in andere provincies). Of er zijn relatief minder basisscholen omdat Flevoland de jongste provincie van Nederland is en zich nog verder ontwikkeld op bijvoorbeeld het aantal inwoners en de omvang van woon- en leefruimte. Dit onderzoek tracht hier duidelijkheid in te verkrijgen.

Verder kan het beantwoorden van de onderzoeksvraag leiden tot een efficiëntere aanpak van Jong Leren Eten om scholen in Flevoland te stimuleren om moestuinieren te behouden in het onderwijsaanbod. Voor het behoud van bestaande projecten is het van belang om uit te zoeken welke factoren een positieve werking hebben en welke als belemmerend worden ervaren. Met het onderzoek wordt middels enquêteren en interviewen geïnventariseerd aan welke van de hiervoor genoemde educatieve kwaliteitscriteria verschillende basisscholen in Flevoland voldoen en welke kansen er zijn om de kwaliteit en kwantiteit te verhogen. Daarnaast kan dit onderzoek bijdragen aan het vergroten van het aantal scholen dat mee gaat doen aan schoolmoestuineren en de Smaakmissie moestuin. Niet alleen scholen in Flevoland maar ook scholen in andere

provincies kunnen profiteren van een doeltreffende aanpak rondom schoolmoestuiniëren.

De uiteindelijke doelstelling van dit onderzoek is om scholen aan te moedigen om te gaan moestuinieren. Door kinderen bewust bezig te laten zijn met gezonde voeding leren ze nieuwe smaken kennen. Op deze manier kan schoolmoestuiniëren bijdragen aan het welzijn van kinderen door het aanleren van een gezond voedingspatroon en het risico op overgewicht en welvaartsziekten als diabetes type 2 verminderen.

2. Aanpak

Het doel van dit onderzoek was om antwoord te krijgen op de onderzoeksvraag, oftewel: Wat is de huidige stand van zaken rondom schoolmoestuinprojecten in Flevoland en welke kansen kunnen aangegrepen worden om zowel de kwaliteit als de kwantiteit hiervan te verhogen?

Om deze vraag te beantwoorden is kwalitatief en exploratief onderzoek gedaan, wat voortborduurt op de desk-research (literatuur) in de inleiding. Met de uitkomsten van het onderzoek is een advies geformuleerd voor organisaties als Jong Leren Eten om op de behoeftes van scholen in te kunnen spelen bij het voortzetten van een moestuinproject. Daarnaast kunnen alle geïnteresseerde scholen dit onderzoek raadplegen om moestuinieren te implementeren binnen het onderwijs.

De verwachting is dat scholen met de inzichten uit dit onderzoek worden geholpen om moestuinieren in het onderwijsaanbod te behouden. Bovendien kunnen met de aanbevelingen in de toekomst meer scholen gestimuleerd worden om moestuinieren op te nemen in het onderwijsaanbod.

In de stukken hieronder wordt de term 'schoolmoestuinieren' gedefinieerd en worden de onderzoekspopulatie, de dataverzamelmethode en de analyse nader toegelicht.

Definitie schoolmoestuinieren

In dit onderzoek worden de termen 'schoolmoestuin', 'schoolmoestuinieren' en 'moestuinproject' gebruikt. Met de term "schoolmoestuinieren" worden de activiteiten rondom de Smaakmissie Moestuinen en andere moestuinactiviteiten bedoeld.

Scholen dienden aan de volgende criteria te voldoen om mee te doen aan dit onderzoek:

- De moestuinactiviteiten zijn gestart op initiatief van directeuren en/of leerkrachten van de basisscholen.
- De basisscholen geven invulling aan de activiteiten door een programma zoals de Smaaklessen te volgen of een moestuindeskundige voor een gastles in te huren.
- De school besteedt gedurende de periode van het moestuinieren structureel aandacht aan één of meer van de volgende onderwerpen: gezonde voeding, duurzaamheid, herkomst van voeding en ontwikkeling van de planten.
- In de projectperiode wordt uitgegaan van minimaal één lesuur moestuinieren per week. Deze periode heeft doorgaans een tijdsbestek van zes weken tot een kwartaal.

Als het om schoolmoestuinen gaat, betreft het twee verschillende soorten situaties:

1. De school heeft zelf een schooltuin op locatie (op het schoolplein of binnen het gebouw) waar moestuinactiviteiten plaatsvinden.
2. De school mag gebruik maken van een (moes-)tuincomplex in de buurt. De leerkracht en kinderen gaan gezamenlijk naar dit complex die voor de school beschikbaar is gesteld als moestuin. De eigenaar of verhuurder van het stuk grond kan er ook voor kiezen om de leerkracht te helpen bij het onderhoud en de begeleiding van het project.

In dit onderzoek worden beide situaties beschouwd en in het vervolg van dit afstudeerwerkstuk worden beide met de term 'schoolmoestuin' aangegeven.

Onderzoekspopulatie

Basisschooldirecteuren

Voor dit onderzoek zijn schooldirecteuren van basisscholen in Flevoland met ervaring in schoolmoestuiniëren benaderd met een informatiebrief via de mail (hierover volgt later meer informatie). Om vooraf te bepalen welke scholen zinvol konden worden benaderd, is er gebruik gemaakt van een lijst met alle basisscholen in Flevoland waarvan bij JLE bekend is dat zij één van de afgelopen seizoenen aan moestuiniëren hebben gedaan en aan de kenmerken voldoen die hierboven worden genoemd onder het kopje 'Definitie schoolmoestuiniëren'. Tijdens een eerder onderzoek is een lijst opgesteld van scholen met deze kenmerken. Deze lijst, opgesteld door JLE, is te vinden in bijlage II. Er zijn 25 scholen met een eigen moestuin op locatie en vier moestuincomplexen waar scholen in Flevoland gebruik van kunnen maken. De buitenschoolse moestuinlocaties zijn de laatste vier vermeldingen op de scholenlijst van bijlage II.

Omdat er weinig respons vanuit de scholen kwam om de deelvragen te kunnen beantwoorden, is de methodiek tussentijds gewijzigd om meer informatie te verkrijgen. Daarom is besloten om ook deskundigen op het gebied van moestuinen te benaderen.

Moestuindeskundigen

Naast de genoemde schooldirecteuren in de tabel van bijlage II werden er ook zogenoemde moestuindeskundigen benaderd. Deze experts konden inzicht geven voor de vraag welke kansen en bedreigingen ze zien voor lopende en potentiële nieuwe deelnemende scholen. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een gerichte steekproef. De lijst van contactpersonen is verkregen via het netwerk van JLE. Deze personen voldoen aan de volgende criteria: ze zijn betrokken (geweest) bij moestuinprojecten van basisscholen in Flevoland of ze zijn initiatiefnemer van moestuincomplex in deze provincie. Verder hebben ze veel ervaring en kennis opgedaan op het gebied van moestuiniëren en delen ze dit met scholieren en leerkrachten van basisscholen.

Wim Ruis is expliciet gekozen als respondent omdat hij JLE-makelaar is in Noord-Brabant, één van de provincies waar relatief meer scholen aan moestuiniëren doen. In tabel 1 staan de contactgegevens en organisatie waar de deskundige betrokken is. Alle genoemde personen zijn via de mail benaderd voor het afnemen van een interview. Onder het kopje 'Interviews' verderop in dit hoofdstuk volgt meer informatie hierover.

Tabel 1. Lijst met zogenoemde moestuindeskundigen. Deze contactpersonen zijn verkregen via Marleen Warnaar en Nicolette van de Kamp, makelaars van Jong Leren Eten in de provincie Flevoland.

Persoon	Organisatie	Contactgegevens
Jacqueline Boudens	Initiatiefnemer Kindertuinen Almere	info@kindertuinenalmere.nl 06-17342560
Arjan Dekking	Kenniskring moestuinen Flevoland en Onderzoeker Stad-Land Relaties Wageningen University & Research Lelystad	arjan.dekking@wur.nl 06-20423997 0320-291624
Eric van der Poel	Initiatiefnemer Moestuincontainer in Almere en aanbieder moestuineducatie	info@moestuincontainer.nl 06-38501477

Wim Ruis	IVN en makelaar Jong Leren Eten in de provincie Noord-Brabant	w.ruis@ivn.nl 06-46250735
Ron van Zwet	Initiatiefnemer ONZE kas in Almere en aanbieder moestuineducatie	info@onzevolkstuinen.nl 06-51526586

Dataverzamelmethode

Om antwoord te krijgen op de hoofd- en deelvragen werd in eerste instantie gebruik gemaakt van enquêtes. Vervolgens zijn hier de interviews met moestuindeskundigen aan toegevoegd voor aanvullende informatie. Vraag vier is beantwoord met behulp van alle resultaten en conclusies die uit de eerste drie vragen getrokken konden worden. In tabel 2 is de methodiek van het verzamelen van de gegevens overzichtelijk weergegeven. Per deelvraag staat kort beschreven op welke manier het antwoord werd verkregen.

Tabel 2. Overzicht van de methodiek van het verzamelen van benodigde gegevens: middels een vragenlijst of interview en bij welke afnamegroep (personen).

Deelvraag	Populatie	Dataverzamelmethode
1. Wat zijn de succesfactoren met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?	Directeuren of verantwoordelijken van basisscholen in Flevoland	Digitale enquête in twee delen (twaalf vragen) via Survey Monkey
2. Wat zijn de barrières met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?	& Moestuindeskundigen	& Interviews met moestuindeskundigen
3. Aan welke educatieve kwaliteitscriteria wordt voldaan bij Flevolandse basisscholen met een moestuin?		
4. Welke aanbevelingen kunnen aangedragen worden aan Jong Leren Eten om de kwaliteit en kwantiteit van moestuinprojecten in Flevoland te kunnen verhogen?	Directeuren of verantwoordelijken van basisscholen in Flevoland & Moestuindeskundigen	Alle resultaten uit de door de basisschooldirecteuren ingevulde enquêtes en interviews met de moestuindeskundigen, die antwoord verschaffen op deelvragen 1 t/m 3. Op basis van de conclusies die hieruit getrokken kunnen worden, wordt het antwoord op deelvraag vier beantwoord.

Aanpak mailing scholen

Voor dit onderzoek werden alle 25 scholen en vier tuincomplexen van de lijst in bijlage II per mail benadert voor deelname. De uiteindelijke respons van het onderzoek was vijf deelnemers. Middels dit onderzoek is vervolgens getoetst aan welke kwaliteitscriteria (reeds vermeld in de inleiding en bijlage I) deze scholen voldoen.

Voor het onderzoek dat wordt beschreven in deze scriptie zijn de schoolmoestuinen geëvalueerd middels de educatieve kwaliteitscriteria. Om te toetsen aan welke educatieve kwaliteitscriteria de verschillende scholen voldoen zijn deze criteria verwerkt in de enquête van bijlage III.

Hiermee is beoordeeld of de kwaliteit waar Jong Leren Eten naar streeft wordt behaald. In bijlage I staat de volledige criterialijst van Jong Leren Eten waar scholen op getoetst worden.

Enquêteren

Om antwoord te krijgen op deelvragen 1, 2 en 3 worden de directeurs van alle scholen in de eerste plaats benaderd via een informatiebrief (zie bijlage IV) voor deelname aan een enquête. De enquête (bijlage III) bevat zowel open vragen als stellingen. Er is gekozen voor deze vorm van informatieverzameling om een zo hoog mogelijke respons na te streven om de data naderhand betrouwbaar te kunnen analyseren voor het trekken van gegronde conclusies. Tevens was op deze manier een realistische tijdsplanning voor het onderzoek haalbaar.

Deel 1 van de enquête geeft inzicht in de succesfactoren en barrières van een moestuinproject. Hiermee worden deelvragen 1 en 2 beantwoord. In deel 2 wordt dieper ingegaan op de educatieve kwaliteitscriteria om antwoord te krijgen op deelvraag 3. Deel 3 bevat twee open vragen als afsluiting om te beoordelen of scholen gebruik maken van excursies en wat voor soort (naar aanleiding van het kwaliteitscriterium 'Excursies') en de mogelijkheid om tips te geven voor scholen die in de toekomst willen moestuinieren.

Voor de stellingen is gebruik gemaakt van een 5-punts 'Likert' schaal. Door aan te geven in hoeverre een stelling van toepassing is op de desbetreffende school van de invuller, kan deze persoon dit in vijf verschillende gradaties aangeven: van 'helemaal mee eens' naar 'eens', 'neutraal' en 'oneens' tot 'helemaal mee oneens'. Er is voor deze schaal gekozen om de validiteit in het trekken van conclusies te verhogen. Daarnaast is gekozen voor een 5-punts schaal om ervoor te zorgen dat de respondenten niet gedwongen worden om een uiterste te kiezen (wat wel het geval is bij een 3-punts: 'eens', 'neutraal' en 'oneens'). Daarnaast blijkt dat een schaal met vijf keuzes van gradatie door respondenten als prettiger en aantrekkelijker wordt ervaren dan een 7-punts schaal (Onderzoekdoen.nl, 2019).

Voorafgaand aan de afname van de enquête is in week 4 de informatiebrief (bijlage IV) – gericht aan de schooldirecteuren – opgestuurd per mail. In deze brief werden scholen verzocht deel te nemen door het invullen van de digitale enquête (Survey Monkey).

De directeurs kregen een termijn van twee weken om de ingevulde vragenlijst in te dienen. Na het verstrijken van de eerste week is via de mail een vriendelijke herinnering naar ze gestuurd. Omdat de enquêtes digitaal zijn ingevuld werd gelijk overzichtelijk

welke scholen hadden deelgenomen en konden de herinneringen naar de overige scholen opgestuurd worden.

Er is gekozen voor afname via Survey Monkey omdat dit makkelijk te openen is via een link in de mail en dit daardoor eerder aanmoedigt tot deelname. Daarnaast zijn de ingevulde gegevens na afname makkelijk te analyseren omdat Survey Monkey haar eigen analysesysteem heeft en gegevens overzichtelijk kan ordenen. Dit bespaarde tijd bij het verwerken van de resultaten. De vormgeving van de uitnodiging binnen Survey Monkey is te vinden in bijlage V.

Analyseren van de enquête

De opbouw van de enquête bestaat uit drie delen: 1) open vragen, 2) stellingen en 3) afsluitende open vragen. Met deze vragen en stellingen werd getracht om antwoord te krijgen op de deelvragen, waarmee uiteindelijk de onderzoeksvraag kon worden beantwoord. Hieronder wordt per deelvraag toegelicht op welke manier de enquête deze vraag beantwoordde.

Deelvraag 1: Wat zijn de succesfactoren met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?

Om inzicht te krijgen in de succesfactoren van moestuinieren is in de eerste vraag van deel 1 gevraagd naar drie zaken die aanspraken tijdens het moestuinieren op school. Met dit inzicht werd bekend wat de motiverende factoren kunnen zijn voor een school om een moestuinproject te integreren binnen het onderwijsaanbod.

De genoemde factoren van de verschillende scholen zijn geclusterd in één kolom in Excel en bij vergelijkbare of dubbele antwoorden werd dit in de kolom hiervoor geturfd. Op deze manier werd inzichtelijk wat de succesfactoren van moestuinieren binnen het basisonderwijs zijn en of scholen dezelfde factoren noemen. In tabel 3 staat een voorbeeld van zo'n clustering met turfcores voor vraag 1 van de enquête.

Tabel 3. Voorbeeld van een cluster ingevoerd in Excel naar aanleiding van de gegeven antwoorden in de enquêtes. In dit voorbeeld zijn er vijf verschillende soorten zaken genoemd door zes respondenten. Het uiteindelijke cluster wijkt van dit voorbeeld af doordat het werkelijke aantal respondenten en de antwoorden die zijn gegeven verschilt.

Aantal keer genoemd	Vraag 1: Kunt u drie zaken noemen die u aanspraken van moestuinieren op school?
4x	Kinderen leren wat gezonde voeding is
2x	Activiteit in de buitenlucht
6x	Educatie over de groei en ontwikkeling van planten
3x	Kinderen leren waar groenten, fruit en kruiden vandaan komen
3x	Kinderen leren nieuwe smaken ontdekken
Totaal respondenten: 6	

Deelvraag 2: Wat zijn de barrières met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?

Om inzicht te krijgen in de barrières bij schoolmoestuinieren werd aan de respondenten gevraagd welke uitdagingen ze zijn tegengekomen en wat twee redenen zouden zijn om volgend seizoen niet te gaan moestuinieren. Dit zijn de tweede en derde open vraag in deel 1 van de enquête. Deze factoren zijn op dezelfde wijze geclusterd in Excel als de

factoren behorende bij deelvraag 1. Er is gekozen voor deze tweede vraagstelling om te kunnen achterhalen om welke redenen het voortzetten van een moestuinproject een bedreiging vormen. Zo kon bepaald worden welke factoren getackeld moeten worden in de toekomst om bestaande schoolmoestuinen te behouden.

Deelvraag 3: Aan welke educatieve kwaliteitscriteria wordt voldaan bij Flevolandse basisscholen met een moestuin?

JLE heeft voor aanvang van dit onderzoek de volgende educatieve kwaliteitscriteria opgesteld om de scholen op te toetsen: 1) Duurzaamheid, 2) Ervaringsgerichtheid, 3) Gezond eten, 4) Smaak en beleving, 5) Voedselproductie, 6) Consumentenvaardigheden, 7) Koken, 8) Moestuineren en 9) Excursies.

Om te beoordelen op welke manier de educatieve kwaliteitscriteria van JLE aansluiten bij het moestuinieren, werden er zes stellingen voorgelegd waarbij de respondent kon aangeven in hoeverre dit van toepassing is in hun schoolmoestuinerenproject. Er is gebruik gemaakt van de zogenoemde 'Likert schaal'. Met behulp van deze vijfpunts schaal konden de directeur in vijf stappen aangeven in hoeverre hij of zij het eens waren met een stelling.

Hieronder wordt per stelling aangegeven op welk educatief kwaliteitscriterium deze betrekking heeft.

Stelling 1: Door het moestuinieren worden kinderen gestimuleerd om gezond te eten
Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Gezond eten'

Stelling 2: De kinderen waren bereid om de producten van de moestuin te proeven
Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Ervaringsgerichtheid' en 'Smaak en beleving'

Stelling 3: De kinderen werden geënthousiasmeerd om gerechten te maken van de moestuinoogst
Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Ervaringsgerichtheid' en 'Koken'

Stelling 4: De kinderen zijn zich er meer van bewust op welke manier moestuinieren bijdraagt aan duurzaamheid
Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Duurzaamheid'

Stelling 5: De kinderen hebben door het moestuinieren een beter inzicht gekregen hoe groente-, fruit- en kruidenplanten groeien
Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Voedselproductie' en 'Moestuineren'

Stelling 6: Tijdens het moestuinproject leren kinderen het verschil tussen gezonde en ongezonde voeding
Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Consumentenvaardigheden'

In deel 3 van de enquête werd door middel van een open vraag nagegaan of tijdens het moestuinproject gebruik is gemaakt van de mogelijkheid om op excursie te gaan, en zo ja om wat voor soort excursie het ging.

Deelvraag 4: Welke aanbevelingen kunnen aangedragen worden aan Jong Leren Eten om de kwaliteit van moestuinprojecten in Flevoland te kunnen verhogen?

Bij de laatste open vraag in deel 3 konden de directeuren aangeven welke tip of aanbeveling zij hebben voor scholen die in de toekomst willen moestuinieren. Samen met de resultaten op de vorige vragen konden hieruit conclusies worden getrokken op basis waarvan aanbevelingen konden worden geformuleerd voor JLE om de kwaliteit van lopende moestuinprojecten in Flevoland te waarborgen en de kwantiteit te verhogen.

Digitale verwerking data enquête

Voor het invoeren van alle data is gebruik gemaakt van Survey Monkey, Excel en Word. In Survey Monkey zijn de gegevens van de vragenlijsten geanalyseerd en gekoppeld voor een overzichtelijk beeld. Bij de stellingen zijn de antwoordcodes 1 tot en met 5 gekoppeld aan de antwoordopties, van 'Helemaal mee eens' tot en met 'Helemaal mee oneens' (zie tabel 4 voor de overzichtelijke weergave). Er is gekozen voor deze notering zodat uit de scores per vraag de staafdiagrammen gecreëerd konden worden, die zijn weergegeven in hoofdstuk 3.

Tabel 4. De antwoordmogelijkheden op de multiplechoicevragen worden onderverdeeld in antwoordcodes (cijfers), lopend van één tot en met vijf.

Antwoordcode	Gradatie: Helemaal mee oneens – Helemaal mee eens
1	Helemaal mee oneens
2	Mee oneens
3	Neutraal
4	Mee eens
5	Helemaal mee eens

Bij de open vragen zijn de gegeven antwoorden gecodeerd. Er werden termen gelabeld om na te gaan of meerdere schooldirecteuren een bepaald antwoord geven.

Interviewen

Naast enquêtes zijn er uiteindelijk interviews afgenomen met moestuinexperts. Via een informatiebrief (zie bijlage VI) zijn de vijf experts benaderd met het verzoek om deel te nemen aan het interview. De opzet van het interview is te vinden in bijlage VII. Uiteindelijk zijn Wim Ruis, Eric van der Poel en Ron van der Zwet geïnterviewd naar aanleiding van hun respons en interesse in het onderzoek.

De interviewopzet is semigestructureerd opgezet. Er is voor deze vorm gekozen omdat de belangrijkste onderwerpen op deze manier vastliggen en het de vrijheid geeft om door te vragen. Naar aanleiding van de gegeven antwoorden wordt doorgevraagd om op deze manier een completer beeld te krijgen van de ervaringen van de respondenten met schoolprojecten en hun eigen organisatie of onderneming. Voorafgaand is aan de respondenten toestemming gevraagd om een audio-opname te maken, zodat de interviews in Word uitgetypt konden worden. De transcripten zijn te vinden in bijlage VIII. Daarna zijn belangrijke quotes uit de drie interviews gehaald waarmee de hoofd- en deelvragen van dit onderzoek zijn beantwoord.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk zijn de resultaten uit de enquêtes en interviews weergegeven. De antwoorden uit de multiplechoicevragen uit de enquête zijn in staafdiagrammen uitgezet. Tevens zijn in dit hoofdstuk de antwoorden op de open vragen van de enquêtes en belangrijke informatie uit de interviews met moestuindeskundigen uiteengezet. De staafdiagrammen zijn gemaakt met behulp van de grove data die in bijlage IX staan. Onder het kopje 'Analyse' zijn de vragen uit de enquêtes en interviews geanalyseerd en in verband gebracht met elkaar. Tevens worden de belangrijkste quotes uit de enquêtes erbij gehaald ter ondersteuning voor de beantwoording van de deelvragen. In hoofdstuk 5 volgt de conclusie die uit de data getrokken kan worden.

Resultaten enquêtes basisscholen

Er zijn in totaal 29 enquêtes verstuurd, waarvan in tien gevallen de mail niet is aangekomen bij de schooldirecteuren in verband met een verouderd (school)mailadres, geen reactie van het benaderde moestuincomplex of een blokkering voor het ontvangen van reclame en spam (oftewel, mails van onbekenden). Van de 19 benaderde schooldirecteuren hebben er vijf gereageerd. Hieronder wordt elke deelvraag beantwoord met de resultaten die uit de enquêtes volgen. De grove data van de enquêtes is te vinden in bijlage IX, met daarin de antwoorden die zijn gegeven op de open vragen.

Alvorens het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen, is met de eerste vraag geïnterviewd of scholen gebruik maken van een lespakket (zie bijlage III. Bij deze multiplechoicevraag konden de respondenten een keuze maken uit drie antwoordmogelijkheden: Ja, Smaaklessen; Ja anders, namelijk; Nee. Vier respondenten (tachtig procent) gaf aan gebruik te maken van het lespakket Smaaklessen. Een andere respondent heeft deze vraag beantwoord met 'Nee'.

Deelvraag 1: Wat zijn de succesfactoren met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?

Om inzicht te krijgen in de succesfactoren van moestuinieren is gevraagd naar drie zaken die aanspraken tijdens het moestuinieren op school. Hieronder zijn de antwoorden weergegeven die scholen zien in de voordelen van een moestuinproject op school, namelijk:

- Kinderen zijn graag buiten (3 keer gezegd);
- Kinderen leren over de planten en het groeiproces (2 keer gezegd);
- Kinderen leren over gezonde voeding (2 keer gezegd);
- Kinderen leren over de herkomst van hun voedsel (2 keer gezegd);
- De kinderen zijn praktisch bezig en leren door ervaringen (2 keer gezegd);
- De talenten van kinderen kunnen op een andere manier worden benut (1 keer gezegd);
- Kinderen leren samenwerken (1 keer gezegd);
- Kinderen breiden hun kennis en woordenschat uit (2 keer gezegd).

Deelvraag 2: Wat zijn de barrières met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?

Om inzicht te krijgen in de barrières bij schoolmoestuiniëren werd aan de respondenten gevraagd welke uitdagingen ze zijn tegengekomen en wat twee redenen zouden zijn om volgend seizoen niet te gaan moestuinieren.

De basisscholen geven aan tegen de volgende zaken aan te lopen:

- Het organiseren met weinig personeel;
- Budget voor inkoop van materialen en expertise;
- Locatie: minder beschikbare ruimte door grote moestuin op schoolplein of lopen naar moestuincomplex;
- Tijdsinvestering voor aanleg en onderhoud;
- Intensieve onderhoud, ook tijdens vakanties.

De belangrijkste redenen voor scholen om moestuinieren in te zetten, zijn:

- Kinderen het erg leuk vinden (3 keer gezegd);
- Ouders en leerkrachten enthousiast zijn (2 keer gezegd);
- Kinderen ervarend leren (3 keer gezegd);
- Het bewustzijn groeit over natuur, milieu en duurzaamheid (1 keer gezegd);
- Kinderen leren over gezonde voeding (2 keer gezegd);
- Kinderen lekker naar buiten gaan (1 keer gezegd).

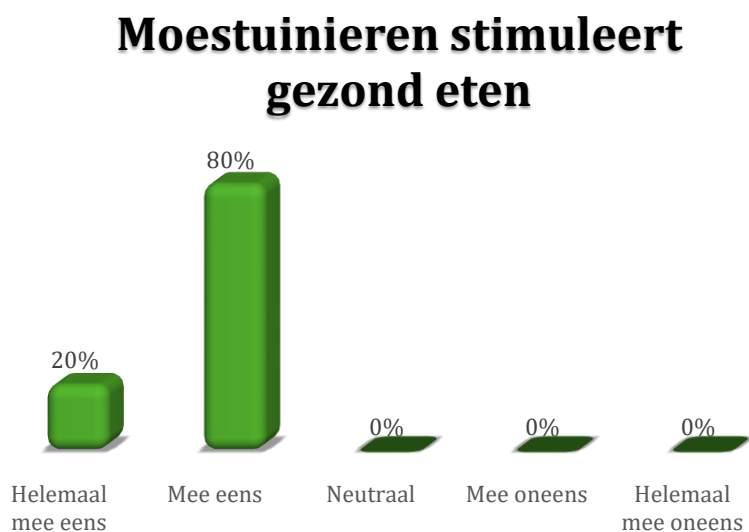
Deelvraag 3: Aan welke educatieve kwaliteitscriteria wordt voldaan bij Flevolandse basisscholen met een moestuin?

JLE heeft voor aanvang van dit onderzoek de volgende educatieve kwaliteitscriteria opgesteld om de scholen op te toetsen: 1) Duurzaamheid, 2) Ervaringsgerichtheid, 3) Gezond eten, 4) Smaak en beleving, 5) Voedselproductie, 6) Consumentenvaardigheden, 7) Koken, 8) Moestuiniëren en 9) Excursies.

Zoals al eerder genoemd konden de respondenten antwoord geven op een aantal stellingen (zie bijlage III). Deze zijn hieronder in staafdiagrammen verwerkt. Per vraagstelling wordt in het desbetreffende staafdiagram aangegeven welke antwoordoptie door hoeveel respondenten is gekozen. De antwoordopties staat met de percentageverdeling in het bijbehorende grafische vakgedeelte van de staafdiagram, waarbij elk gegeven antwoord een waarde van 20% heeft (want het is 100% gedeeld door vijf respondenten). Op de volgende pagina's wordt per stelling aangegeven wat de reactie was van de respondenten.

Stelling 1: Door het moestuinieren worden kinderen gestimuleerd om gezond te eten

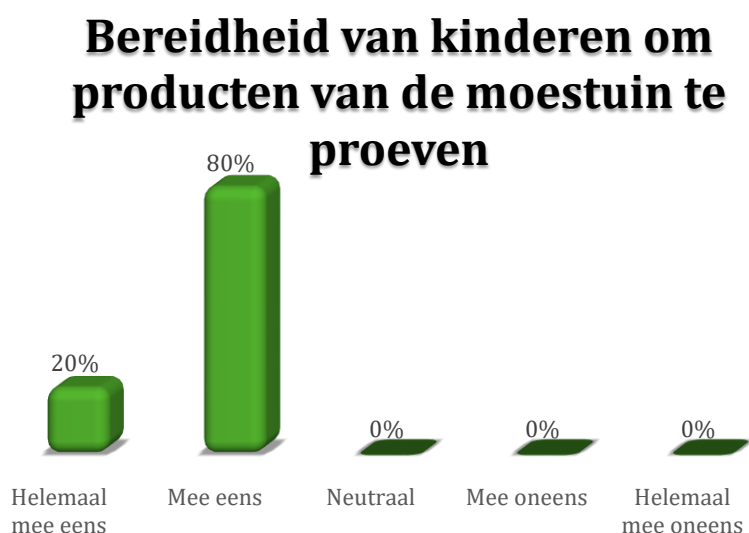
Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Gezond eten'. De respondenten hebben als volgt geantwoord:

Grafiek 1. De verdeling in percentages op de staafdiagram, behorend bij de vraag of de respondenten vinden dat kinderen door moestuinieren worden gestimuleerd om gezond te eten.

Stelling 2: De kinderen waren bereid om de producten van de moestuin te proeven

Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Ervaringsgerichtheid' en 'Smaak en beleving'. De respondenten hebben als volgt geantwoord:

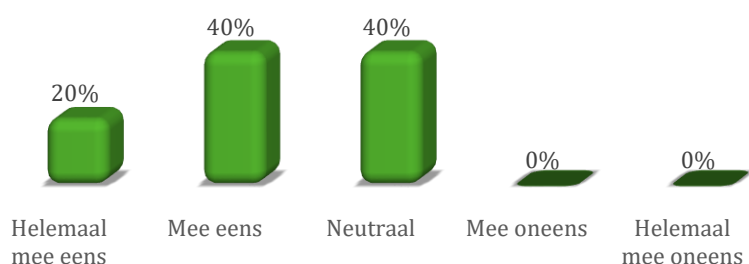

Grafiek 2. De verdeling in percentages op de staafdiagram, behorend bij de vraag of de respondenten merkten dat de kinderen bereid waren om producten uit de moestuin te proeven.

Stelling 3: De kinderen werden geënthousiasmeerd om gerechten te maken van de moestuinooft

Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Ervaringsgerichtheid' en 'Koken'. De respondenten hebben als volgt geantwoord:

**Kinderen werden
geënthousiasmeerd om
gerechten te maken met oogst**

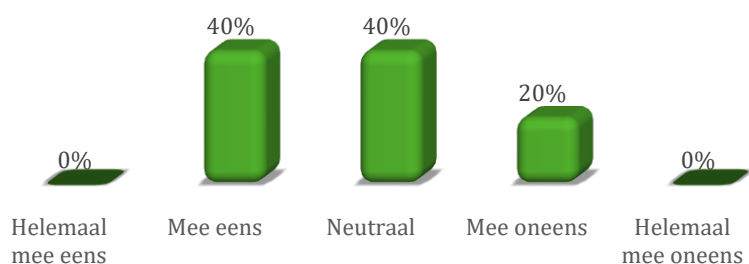

Grafiek 3. De verdeling in percentages op de staafdiagram, behorend bij de vraag of de respondenten merkten dat kinderen werden geënthousiasmeerd om gerechten te maken van de moestuinooft.

Stelling 4: De kinderen zijn zich na het moestuinproject er meer van bewust op welke manier moestuinieren bijdraagt aan duurzaamheid

Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Duurzaamheid'. De respondenten hebben als volgt geantwoord:

**Kinderen zijn zich bewust van
duurzaamheid door
moestuinieren**

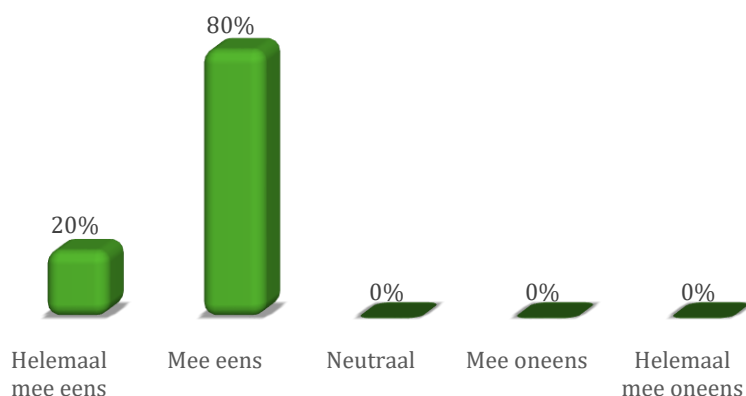

Grafiek 4. De verdeling in percentages op de staafdiagram, behorend bij de vraag of de respondenten vinden dat kinderen zich bewust zijn van duurzaamheid door moestuinieren.

Stelling 5: De kinderen hebben door het moestuinieren een beter inzicht gekregen hoe groente-, fruit- en kruidenplanten groeien

Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Voedselproductie' en 'Moestuininieren'. De respondenten hebben als volgt geantwoord:

Kinderen hebben beter inzicht in groei groente- en kruidenplanten

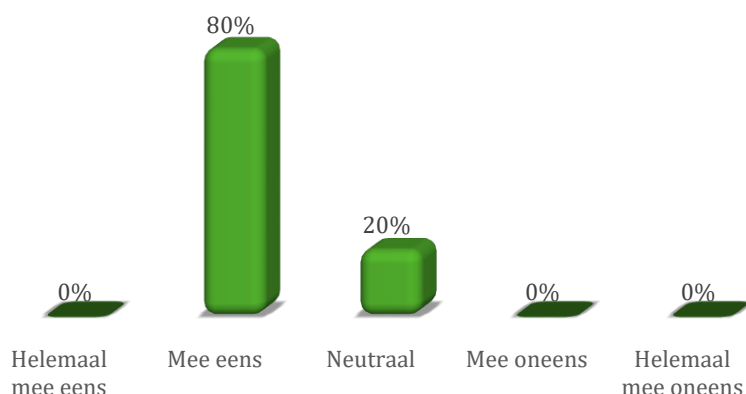

Grafiek 5. De verdeling in percentages op de staafdiagram, behorend bij de vraag of de respondenten vinden dat de kinderen een beter inzicht hebben in de groei van groente- en kruidenplanten.

Stelling 6: Tijdens het moestuinproject leren kinderen het verschil tussen gezonde en ongezonde voeding

Deze stelling heeft betrekking op het educatieve kwaliteitscriterium 'Consumentenvaardigheden'. De respondenten hebben als volgt geantwoord:

Kinderen leren verschillen tussen gezonde en ongezonde voeding

Grafiek 6. De verdeling in percentages op de staafdiagram, behorend bij de vraag of de respondenten denken dat kinderen de verschillen leren tussen gezonde en ongezonde voeding.

Uit de staafdiagrammen blijkt dat vier van de vijf ondervraagde scholen (80%) gebruik maken van moestuineducatie met het lesprogramma Smaaklessen. De andere school (Shri Ganeshaschool) maakt geen gebruik van een bestaand lespakket. Alle respondenten geven aan dat ze het eens zijn met de stelling dat moestuinieren een gezond eetpatroon bij kinderen stimuleert en het kinderen aanmoedigt om (nieuwe) producten uit de moestuin te proeven. Bij de stellingen dat kinderen zich bewust worden van duurzaamheid door moestuinieren en ze worden geënthousiasmeerd om met producten uit de moestuin gerechten te maken, liepen de reacties uit van 'Helemaal mee eens' naar 'Neutraal' en 'Mee oneens'. Bij de stelling dat kinderen leren hoe groenten en kruiden groeien is een duidelijke meerderheid het er mee eens. Over het feit of kinderen door moestuineducatie leren wat het verschil is tussen gezonde en ongezonde voeding is geen enigheid.

Uit deze analyse kan geconcludeerd worden dat de respondenten het vooral eens waren met de volgende stellingen:

Stelling 1: Door het moestuinieren worden kinderen gestimuleerd om gezond te eten

Stelling 2: De kinderen waren bereid om de producten van de moestuin te proeven

Stelling 5: De kinderen hebben door het moestuinieren een beter inzicht gekregen hoe groente-, fruit- en kruidenplanten groeien

Deze stellingen hebben betrekking op het educatieve kwaliteitscriteria 'Gezond eten', 'Ervaringsgerichtheid', 'Smaak en beleving', 'Voedselproductie' en 'Moestuininieren'.

Deelvraag 4: Welke aanbevelingen kunnen aangedragen worden aan Jong Leren Eten om de kwaliteit van moestuinprojecten in Flevoland te kunnen verhogen?

Er zijn weinig scholen die expliciet een workshop of excursie inplanden. Wel gaven scholen nog tips en aanbevelingen voor andere scholen die in de toekomst willen moestuinieren, namelijk:

- Zoek enthousiaste ouders en zorg voor draagkracht (5 keer gezegd);
- Neem de buurt mee in het project (1 keer gezegd);
- Houd het project klein (1 keer gezegd);
- Wijs twee vaste eindverantwoordelijken aan (2 keer gezegd);
- Maak een goede planning voor het onderhoud (1 keer gezegd);
- Vraag subsidie of een wijkbudget aan (2 keer gezegd);
- Kies voor maximaal twee tot drie soorten planten (1 keer gezegd);
- Kies voor makkelijk te kweken planten (1 keer gezegd);
- Volg moestuinlessen die gericht zijn op de beleving van kinderen (1 keer gezegd).

Resultaten interviews met experts

Er zijn in totaal drie interviews gehouden met moestuinexperts. Dit was met 1) Wim Ruis, makelaar bij Jong Leren Eten Brabant en projectleider bij IVN; 2) Eric van der Poel, initiatiefnemer van de Moestuincontainer in Almere en aanbieder van moestuineducatie; en 3) Ron van der Zwet, initiatiefnemer van ONZE Volkstuinen in Almere en aanbieder van moestuineducatie. De andere twee experts hebben niet gereageerd op het verzoek om mee te werken.

Hieronder volgen belangrijke quotes die voortkomen uit de interviews met de moestuindeskundigen. Voor de volledige uitwerking van de interviews, zie bijlage X Transcripten van de interviews met experts. De quotes geven uitgebreide en aanvullende antwoorden op de vier deelvragen en de hoofdvraag. In hoofdstuk 5 'Conclusie en aanbevelingen' is de belangrijkste informatie uit deze quotes gekoppeld aan iedere deelvraag.

Wim Ruis:

“Met de subsidieregeling Lekker naar buiten kunnen scholen een makkelijke menukaart aangeven of ze gereedschap willen, een gastdocent of naar een moestuin toe willen. Op deze manier hebben leerkrachten en ouders op de scholen zelf geen moestuinhanden nodig.”

“We hebben gekeken naar mensen die al kunnen tuinieren en ecologisch tuinieren: hoe kunnen wij ze didactisch bekwaam maken dat zij met kinderen en scholen en kinderdagverblijven aan de slag kunnen? Hieruit komt de opleiding tot moestuincoach voort. Het is een opleiding van vier hele dagen en dat loopt als een tierelier. We hebben nu de eerste groep opgeleid, in september begint de tweede groep. En we bieden ze dus aan scholen aan die bezig zijn met het ‘schoolplein van de toekomst’ en graag advies willen. We hebben nu 22 coaches en daar komen van de volgende lichting nog twintig bij.”

“Er zijn in totaal zo’n duizend basisscholen die we in Brabant hebben. En daarvan hebben we nu ongeveer 120 scholen die met moestuinieren bezig zijn.”

Uit de bovenstaande uitspraken is af te lezen dat Wim Ruis enthousiast is over de subsidieregeling ‘Lekker naar buiten’ en de pas opgezette opleiding tot moestuincoach. Hiervan uitgaande kan dat betekenen dat deze aanpak heeft bijgedragen aan het succes van schoolmoestuinen in de provincie Noord-Brabant.

Eric van der Poel

“Mijn ervaring, die is zijdelings met het normale moestuinieren op school. Mijn vriendin is namelijk leerkracht en die is daar betrokken bij geweest. En één van de dingen waarom ik mijn moestuincontainers ook aanprijs is gewoon omdat mijn vriendin ook uit ervaring sprak dat zij als school een moestuin gingen beginnen. De grond was kei en kei hard en dat was voor de kinderen daardoor minder leuk. Het was echt hele dikke klei en dan betekent dat ook dat als er onkruid in groeit dat je dat er ook heel moeilijk eruit krijgt. Het is niet zo dat je dat onkruid er makkelijk uit trekt dus het kostte best extra veel moeite. Het was ook een beetje lullig voor de kinderen, want kinderen hebben behoefte aan een succeservaring. En als ze elke keer maar echt moeten ploeteren om voor elkaar te krijgen om te het onkruidvrij te houden, dan is dat ook best wel lastig. Maar dat is één van de ervaringen die ik zijdelings deed.

Ik had namelijk mijn moestuincontainer bedacht en toen ging ik ook denken: die kan ik ook bij bedrijven neerzetten of bij scholen inderdaad. Toen ben ik dat ook gaan doen maar het is natuurlijk wel iets anders dan een echte schoolmoestuin buiten. Het voordeel van de moestuincontainer is dat het niet gevoelig is voor vandalisme. Er zijn ook gemeentes in Nederland waar vandalisme veel minder is. Maar met name in Almere zijn er scholen met de ervaring dat kinderen leuk bezig waren en dat uiteindelijk vlak voor het oogsten iemand ze voor was. Dat is natuurlijk een hele vervelende ervaring voor kinderen.”

Eric van der Poel beschrijft in de bovenstaande quote zijn concept ‘De moestuincontainer’: Een manier waarop vandalisme ingeperkt wordt. Vandalisme is blijkbaar iets dat regelmatig voorkomt bij moestuinen in de provincie Flevoland. Door na te denken over mogelijkheden om vandalisme aan te pakken kan het moestuinieren in Flevoland succesvoller worden in de toekomst.

Ron van der Zwet:

"Ik denk dat het voor scholen belangrijk is dat het verhaal verteld wordt van de gezondheid en voordelen van moestuinieren. Het is bewezen dat obesitas veel minder worden als je meer met groen bezig bent. Dat wordt nu toch een beetje de toekomstziekte, dus dan kan dit verhaal uitgedragen worden. Een goed voorbeeld is een verzekeringsmaatschappij: als de verzekering premies betaalt aan iemand die het moestuinieren begeleid, dan is dat natuurlijk vooraf investeren in de toekomst. Maar die verzekeringsmaatschappijen zijn daar op dit moment nog niet echt mee bezig."

"Ik denk dat als een school zo'n project doet dat ze het ook moeten uitbesteden om het succesvol te maken. Door iemand in te zetten die daar les in geeft, er verstand van heeft, het goed voorbereidt, zorgt dat er goed materiaal is, iemand die weet waarover die praat zodat de juffen en meesters eigenlijk ontzorgd worden."

"Ik ken de subsidie 'Lekker naar buiten' niet en denk dat er genoeg scholen zijn die er niet eerder van hebben gehoord. De meeste scholen bij ons in de buurt kloppen vooral aan bij de gemeente. Het is een goede om te onthouden."

Ron van der Zwet vindt het belangrijk dat scholen geïnformeerd worden over het belang van moestuineducatie en gezonde voeding. Hij vindt dat ook één van de belangrijkste redenen dat meer scholen moestuineducatie opnemen binnen het huidige onderwijsaanbod. Hij hoopt dat er onder scholen en moestuincomplexen meer bekendheid komt over de subsidie 'Lekker naar buiten' en dat scholen ook daadwerkelijk gaan uitbesteden in goede materialen en door expertise in te huren, zodat het schoolmoestuineren een succeservaring kan worden.

4. Discussie

Bij dit onderzoek is getracht zoveel mogelijk waardevolle informatie te verzamelen met de middelen die tot de beschikking waren. Echter sluit dit niet uit dat het onderzoek alle mogelijke antwoorden op de hoofd- en deelvragen kan geven omdat er relatief weinig respondenten hebben deelgenomen wat kan leiden tot een lagere validiteit. Er zijn meerdere redenen die gezorgd kunnen hebben voor een lagere validiteit bij dit onderzoek.

Zo waren er vijf respondenten die de enquête hebben ingevuld uit een lijst van 25 basisscholendirecteuren die per mail zijn benaderd. Onder de scholen op deze lijst waren er ook een aantal waarbij de mailadressen niet meer beschikbaar waren of adressen die geblokkeerd zijn voor uitnodigingen van enquêtes via SurveyMonkey. In dat geval is getracht een ander, werkend mailadres op te zoeken via Google om alsnog de uitnodiging te kunnen versturen.

Uiteindelijk hebben de vijf respondenten voor dit verkennend onderzoek getracht voldoende inzicht te geven in de voor hun belangrijke aspecten bij het schoolmoestuineren.

Een tweede discussiepunt is de opzet van de enquête. Om daadwerkelijk uitspraken te kunnen doen over de resultaten is gekozen voor een opzet waarbij meerdere stellingen beantwoord konden worden via een vijfpunts Likert schaalverdeling. Doordat is gekozen voor een vijfpunts schaalverdeling in plaats van een zevenpunts, waren er minder antwoordmogelijkheden voor de respondenten en gaven ze regelmatig dezelfde waarde aan stellingen die voor hun uiteindelijk misschien iets verschillen in belang. Als een respondent twee extra antwoordopties zou krijgen, zouden de antwoorden mogelijk iets verder uit elkaar liggen waardoor meer onderscheid gemaakt kon worden in het belang van het genoemde aspect per vraag. Daarnaast was er geen mogelijkheid voor aanvullingen en/of verklaringen over waarom de respondent het in een bepaalde mate eens of oneens was met de voorgelegde stellingen. Hierdoor kunnen enkel algemene conclusies getrokken worden en is er geen ruimte voor inbreng van extra informatie, iets wat wel kan bij open vragen. Echter blijkt de vijfpunts Likert schaal veelvuldig gebruikt in onderzoeken en is het een betrouwbardere verdeling dan een driepunts schaal, omdat de respondent niet wordt gedwongen om voor uiterste antwoordmogelijkheden te kiezen.

Nog een discussiepunt is de methodiek van afname enquêtes. Dit is gedaan via Survey Monkey, waarvoor basisschooldirecteuren een uitnodiging kregen voor deelname via een informatiebrief per mail. Er is voor deze vorm gekozen omdat de ingevulde enquêtes makkelijk en snel ingevuld en teruggestuurd kunnen worden naar de onderzoeker. Echter is het mogelijk dat Survey Monkey niet door iedereen die voor het onderzoek is benaderd wordt ervaren als prettig of makkelijk in te vullen. Tevens zorgt het digitaal benaderen van de schooldirecteuren er voor dat de verzonden mail niet of haastig kan worden gelezen (bijvoorbeeld tijdens een drukke schoolperiode met andere prioriteiten) wat minder respondenten oplevert dan bijvoorbeeld een meer persoonlijke afname zoals face-to-face (fysieke bezoek aan de scholen) of via de telefoon.

Desalniettemin geeft een enquête-uitnodiging via Survey Monkey wel de optie voor respondenten om de enquête in te vullen op het tijdstip waarop het voor hun goed uitkomt. Het feit dat de antwoorden van de enquête gelijk wordt ingezonden, verhoogt

mogelijk het aantal reacties en het gevoel van gemak bij respondenten om de enquête in te vullen.

Het vierde discussiepunt is dat er drie moestuindeskundigen zijn geïnterviewd vanwege de omvang van de interviews en de beschikbare tijdsindeling van dit onderzoek.

Doordat er relatief weinig deskundigen zijn geïnterviewd wordt er mogelijk – voor dit onderzoek belangrijke – informatie gemist dan wanneer er meer interviews waren afgenomen. Echter gaf dit lage aantal respondenten wel ruimte om in de diepte te gaan tijdens de interviews door meerdere inhoudelijke vragen te stellen en door te vragen op de gegeven antwoorden. De verwerking van interviews kan veel tijd in beslag nemen omdat er via audiofragmenten eerst transcripten geschreven dienen te worden alvorens men de gegeven informatie kan analyseren en toepassen. Daarom wordt drie respondenten uiteindelijk gezien als een mooi aantal voor dit kleinschalige en verkennende onderzoek.

Het laatste discussiepunt dat wordt aangedragen is dat de afname van het interview per telefoon moest verlopen. In verband met de uitbraak van corona (COVID-19) tijdens de onderzoeksperiode konden de deelnemers aan het interview enkel telefonisch of via Skype worden benaderd in plaats van face-to-face. Uiteindelijk zijn alle interviews telefonisch afgenomen omdat hier de voorkeur van de benaderde moestuindeskundigen naar uit ging. Hierdoor is er mogelijk een beperktere ruimte voor interpretatie doordat de geïnterviewde en de afnemer elkaars emoties niet fysiek kunnen aflezen en het anticiperen op elkaar hierdoor lastiger kan worden gemaakt. Door deze manier van afnemen was er geen mogelijkheid tot visuele uitleg in de vorm van uitdrukkingen. Dit werd echter niet als hinder ervaren door de afnemer van de interviews.

De hierboven genoemde enquêtes waren al afgenomen bij de basisschooldirecteuren net vóór de uitbraak van COVID-19 waardoor hiervan geen enkele hinder is ervaren.

5. Conclusie en aanbevelingen

Uit de analyse van de data uit de enquêtes en de interviews kunnen meerdere conclusies worden getrokken. Deze worden uiteengezet in dit hoofdstuk, waarmee de deelvragen en hoofdvraag worden beantwoord. Uit deze conclusies volgen de aanbevelingen naar organisaties zoals JLE die met behulp van deze richtlijnen scholen in Flevoland en andere provincies beter kunnen ondersteunen.

De volgende **deelvragen** helpen bij de beantwoording van de hoofdvraag:

1. Wat zijn de succesfactoren met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?
2. Wat zijn de barrières met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?
3. Aan welke educatieve kwaliteitscriteria wordt voldaan bij Flevolandse basisscholen met een moestuin?
4. Welke aanbevelingen kunnen aangedragen worden aan Jong Leren Eten om de kwaliteit en kwantiteit van moestuinprojecten in Flevoland te verhogen?

Onderzoeksvraag:

Wat is de huidige stand van zaken rondom schoolmoestuinprojecten in Flevoland en welke kansen kunnen aangegrepen worden om zowel de kwaliteit als de kwantiteit hiervan te verhogen?

Deelvraag 1: Wat zijn de succesfactoren met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?

Uit dit onderzoek blijkt dat de directeuren verschillende voordelen ervaren bij moestuinieren op hun basisschool. Zo geeft het de mogelijkheid aan kinderen om meer buiten te zijn tijdens de lessen, wat ze erg leuk vinden. Ook leren kinderen over het groeiproces van planten, wat gezonde voeding is en over de herkomst van hun eten. Kinderen zijn bij het moestuinieren praktisch bezig en leren spelenderwijs door de ervaringen die zij opdoen. Moestuinieren prikkelt de nieuwsgierigheid bij kinderen. Ze krijgen de mogelijkheid om hun talenten op een andere manier te benutten en leren ze samenwerken. Bovendien reageren ouders en leerkrachten enthousiast als een school bezig is met moestuinieren. Kinderen breiden namelijk naast kennis hun woordenschat uit en hun bewustzijn over natuur, milieu en duurzaamheid groeit.

Deelvraag 2: Wat zijn de barrières met betrekking tot lopende moestuinprojecten bij Flevolandse basisscholen?

Echter blijkt ook dat een moestuin – zoals in de hypothese aan het einde van hoofdstuk 1 werd verwacht – erg arbeidsintensief kan zijn. Het aanleggen en onderhouden van de moestuin, en het organiseren en voorbereiden van de moestuinlessen kan veel extra werk opleveren en dus tijd van leerkrachten en ondersteuners in beslag nemen. Scholen die tijdens een aankomend seizoen willen moestuinieren, dienen hier rekening mee te houden. Er moet ruimte vrijgehouden worden in het schoolrooster van de kinderen voor de moestuinlessen. Daarnaast moet eventueel de moestuinbak(ken) in elkaar worden gezet alvorens de eerste moestuinles kan beginnen en dient de moestuin tijdens vakanties en soms zelfs in weekenden verzorgd te worden. Indien een school bereidt is om hier rekening mee te houden, kan gerekend worden op de vele voordelen die moestuineducatie kan opleveren – die worden benoemd in hoofdstuk 1 ‘Inleiding’ –

zoals stimulatie van een gezond eetpatroon bij kinderen, het verwerven van kennis over de groei en ontwikkeling van planten en het ontdekken van de herkomst van voedsel.

Daarnaast blijkt uit het onderzoek dat er onder zowel onder scholen als de geïnterviewde moestuinexperts weinig bekendheid is over de subsidieregeling 'Lekker naar buiten'. Wanneer geïnteresseerde basisscholen bekend zijn met deze subsidie, bestaat er de mogelijkheid dat het organiseren van een moestuinproject op scholen laagdrempeliger wordt. Door financiële steun kunnen scholen 1) benodigde materialen voor de moestuin bekostigen zoals moestuinbakken, aarde (potgrond) en zaadjes; 2) moestuindeskundigen inhuren voor gastlessen zodat zij hun kennis en ervaring kunnen overdragen aan de directie, leerkrachten en kinderen; 3) eventueel extra (voedsel)producten inkopen voor de organisatie van de kookworkshops, zodat de hele klas kan deelnemen aan de smaakactiviteiten (koken en proeven); en 4) eventuele extra krachten zoals klassenouders en andere vrijwilligers een (kleine) vergoeding aan te bieden als bedankje voor hun inzet bij het aanleggen en onderhouden van de moestuin.

Er volgt bovendien nog een bijzondere uitkomst van dit onderzoek, die mogelijk specifiek geldt voor de provincie Flevoland. Er blijkt namelijk regelmatig sprake te zijn van vandalisme bij basisscholen die moestuinieren. Met vandalisme wordt het vernietigen van de planten en het roven van oogstbare producten uit de moestuin bedoeld. Vandalisme werd toevallig niet genoemd door de directeuren in de enquêtes, maar het kwam wel naar boven in de interviews met de moestuinexperts. Zo vertelde Eric van der Poel over ervaringen vanuit scholen met vandalisme en zijn onderneming met zogenaamde 'moestuincontainers'. Met deze afsluitbare moestuinbakken kan worden voorkomen dat een moestuin makkelijk bereikbaar en kwetsbaar is voor vandalisme door bijvoorbeeld jongeren, buurtbewoners of katten en/of insecten. Indien vandalisme beperkt of volledig aangepakt kan worden, kan dit er voor zorgen dat de leerkrachten en kinderen van basisscholen positieve ervaringen opdoen tijdens het moestuinieren. Succesmomenten met moestuinieren kunnen enthousiasmerend werken voor het behoud van moestuinactiviteiten op basisscholen in de toekomst.

Deelvraag 3: Aan welke educatieve kwaliteitscriteria wordt voldaan bij Flevolandse basisscholen met een moestuin?

Als laatste is beoordeeld aan welke educatieve kwaliteitscriteria wordt voldaan bij Flevolandse basisscholen met een moestuin. De organisatie Jong Leren Eten heeft voor dit onderzoek negen criteria opgesteld, namelijk: 1) Duurzaamheid, 2) Ervaringsgerichtheid; 3) Gezond eten; 4) Smaak en beleving; 5) Voedselproductie; 6) Consumentenvaardigheden; 7) Koken; 8) Moestuinieren; en 9) Excursies. Door de basisscholen op deze criteria te toetsen, kon worden nagegaan waar de focus op ligt bij scholen en waar nog bijgestuurd kan worden om de kwaliteit van moestuinprojecten te verbeteren.

Uit de enquêtes blijkt dat de scholen zich vooral herkenden in de stellingen die gericht zijn op de educatieve kwaliteitscriteria 'Gezond eten', 'Ervaringsgerichtheid', 'Smaak en beleving', 'Voedselproductie' en 'Moestuinieren'. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de basisscholen veel waarde hechten aan deze criteria en de focus bij hun minder ligt op duurzaamheid, consumentenvaardigheden, koken en excursies. JLE kan overwegen om zich te gaan richten op de criteria waar bij scholen minder de focus op ligt, of besluiten dat deze criteria klaarblijkelijk als minder belangrijk worden beschouwd.

Door in de toekomst meer de positieve en belemmerende factoren en educatieve kwaliteitscriteria bij schoolmoestuinen in te spelen, kan JLE zowel de kwaliteit en kwantiteit van schoolmoestuinen in Flevoland verhogen. Om JLE hierbij op weg te helpen, worden hieronder nog wat aanbevelingen en daarbij behorende actiepunten opgenoemd.

Deelvraag 4: Welke aanbevelingen kunnen aangedragen worden aan Jong Leren Eten om de kwaliteit van moestuinprojecten in Flevoland te kunnen verhogen?

Uit de conclusie van het onderzoek volgen enkele adviesrichtlijnen voor organisaties als JLE om basisscholen te stimuleren om moestuinieren op te nemen in het onderwijsaanbod. Daarnaast volgen nog enkele suggesties voor vervolgonderzoek om meer waardevolle informatie te verkrijgen en beter in kaart te brengen wat de huidige situatie rondom schoolmoestuinen is in de provincie Flevoland en/of indien gewenst andere provincies hierop te onderzoeken.

1. Informeren over moestuinieren en bekendheid over subsidieregeling creëren

Als eerste aanbeveling is dat scholen gestimuleerd kunnen worden om te moestuinieren en smaaklessen te geven als er meer bekendheid is van het subsidieprogramma 'Lekker naar buiten'. Als meer scholen afweten van de mogelijkheid om subsidie aan te vragen en er voor voldoende scholen subsidie beschikbaar wordt gesteld, kan dit laagdrempelig werken voor scholen die komende seizoenen willen starten met moestuinieren of dit binnen hun huidige onderwijsaanbod willen behouden.

Subsidie kan er voor zorgen dat basisscholen benodigde materialen kunnen inkopen en krachten kunnen inhuren zodat scholen worden ontlast van de belangrijkste voorwaarden om te kunnen moestuinieren.

Daarnaast kan het verspreiden van uitgebreide informatie over moestuinactiviteiten binnen het basisonderwijs zorgen voor voldoende kennis voorafgaand. Zo krijgen scholen een indicatie van de omvang van zo'n project en kunnen zij een inschatting kunnen maken hoeveel tijd die het opzetten en onderhouden van een schoolmoestuin kost. Tevens worden zij op deze manier geïnformeerd over de voordelen van moestuineducatie.

Door informatie te verspreiden over het bestaan van de subsidie 'Lekker naar buiten' onder basisscholen in Flevoland (en indien gewenst andere provincies) worden scholen op de hoogte gesteld van het bestaan hiervan. Het verspreiden van deze informatie kan bestaan uit het ontwikkelen en verspreiden van brochures waarin – naast informatie over moestuinieren – te lezen is voor welke situaties de subsidie beschikbaar is, wat de bestedingsgrootte is en hoe de aanvraag kan worden geregeld.

Actiepunten:

- Ontwikkelen van een brochure met basiskennis over moestuinieren binnen het onderwijs en informatie over de subsidieregeling 'Lekker naar buiten'. Er bestaat al een brochure vanuit JLE over schoolmoestuinen. Deze kan worden uitgebreid worden met een stuk over het subsidieprogramma. Daarnaast kunnen in deze brochure de tips genoemd worden die de basisschooldirecteuren geven aan scholen die (willen) gaan moestuinieren (zie hoofdstuk 3).
- Naast (of in plaats van) informatievoorziening via een brochure voor scholen kan ook een informatiebrief opgesteld worden die kan worden verspreid via de mail (digitaal) of post, gericht aan basisschooldirecteuren. Middels deze brief worden

zij op de hoogte gesteld van het belang van voedings- en natuureducatie middels een moestuinproject en de mogelijkheid voor subsidieaanvraag.

- Verspreiden van de brochure met informatie over subsidieaanvraag. Dit kan zowel digitaal als per post, of middels het versturen van een informatiebrief waarin een link staat naar de pagina waarop de brochure kan worden gedownload of aangevraagd.

2. Netwerk van moestuincoaches opbouwen

Om scholen verder te kunnen ontlasten in arbeid en ze te voorzien van de nodige kennis om te schoolmoestuiniëren, kunnen zogenaamde moestuincoaches worden ingezet. In de provincie Noord-Brabant is de opleiding tot moestuincoach en het inzet van mensen met deze expertise op basisscholen een groot succes. Door mensen op te leiden tot moestuincoach kunnen scholen kiezen om hun expertise in te zetten middels het aanvragen van gastlessen of begeleiding tijdens een lopend moestuinproject. Scholen hebben op deze manier beschikking tot kennis tijdens het moestuiniëren, waardoor de slagingskansen op succeservaringen wordt vergroot en de leerkrachten in arbeid worden ontlast. Aan organisatie zoals JLE volgt dan ook de taak om een netwerk op te bouwen van moestuincoaches en deze aan te bieden aan scholen die de komende seizoenen willen moestuiniëren.

Actiepunten:

- Kijk of er voldoende animo is in de provincie Flevoland voor het volgen van de (kortdurende) opleiding tot moestuincoach. Verspreid informatie over deze opleiding onder geïnteresseerden. Dit kan door duidelijk op de eigen website te vermelden dat men een opleiding tot moestuincoach kan volgen met een aanmeldmogelijkheid (link voor registreren of mailadres om aan te melden).
- Tevens kan reclame worden gemaakt voor de opleiding tot moestuincoach in een vakblad waarvoor mensen met kennis en ervaring over zich hebben aangemeld. Denk bijvoorbeeld aan De Tuinkrant van tuinvereniging De Flevotuinen of de mailing van BioJournaal.
- Leidt mensen op tot moestuincoach en bouw op deze manier een netwerk op binnen de provincie. Scholen die vervolgens om hulp of begeleiding vragen bij een organisatie als JLE kunnen gewezen worden op dit bestaande netwerk. Op deze manier wordt het voor scholen makkelijker en laagdrempeliger om de gewenste expertise in te zetten en begeleiding te vragen tijdens het moestuinproject.

3. Beperken of voorkomen van vandalisme bij moestuinprojecten

Als derde punt kan gekeken worden naar oplossingen om vandalisme van de moestuinen te beperken of – in het meest gunstige geval – te voorkomen. Eén van de oplossingen kan zijn dat een moestuinbak minder goed bereikbaar is voor buitenstaanders of na tuinierlessen. Dit kan door de mogelijkheid om de moestuinbak af te sluiten of de bak te plaatsen op een voor buitenstaanders onbereikbare plek, zoals binnen het schoolgebouw. Daarnaast kan toezicht vanuit de klas (door bijvoorbeeld leerkrachten of de schooldirecteur) op de moestuin helpen. Een andere oplossing is het lenen of aanschaffen van een zogenoemde moestuincontainer van Eric van der Poel. Door vandalisme te voorkomen of aan te pakken kan schoolmoestuiniëren als succesvol worden ervaren en wordt behoud van moestuinprojecten gestimuleerd.

Actiepunten:

- Basisscholen die aan moestuinieren (willen) doen informeren over de mogelijkheid van vandalisme tijdens het moestuinseizoen en oplossingen aandragen voor scholen. Het informeren kan gedaan worden middels een informatiebrief of persoonlijke contact tijdens het begeleiden van een basisschool. Ook kan de bestaande brochure worden aangevuld met tips om vandalisme te voorkomen (bijvoorbeeld met de tip om plastic vorkjes met de tandjes naar boven in de aarde rondom de moestuin te steken, als bescherming tegen buurtkatten) en daarna worden verspreid onder scholen.
- In gesprek gaan met Eric van der Poel over de moestuincontainer. Misschien kan er een samenwerkingsverband ontstaan met zijn concept dat vandalisme van planten en moestuinproducten inperkt. Of misschien kan hij tips geven voor in de brochure over manieren om vandalisme bij moestuinieren te voorkomen.

4. Toekomstmogelijkheden voor vervolgonderzoek

Dit onderzoek is uiteindelijk wat meer toegespitst op het in kaart brengen van factoren bij scholen die het moestuinieren interessant maken en belemmeringen waar scholen tegen aan lopen. In dit onderzoek zijn enkel directeuren van scholen benaderd die bezig zijn met moestuinieren op school. Als vervolgonderzoek kunnen ook scholen worden benaderd die nog niet aan schoolmoestuinen doen. Tevens kan naar aanleiding van dit onderzoek een handleiding of stappenplan worden opgesteld voor scholen die willen starten met moestuinieren en daar geen tot weinig ervaring mee hebben. Op deze manier kunnen scholen makkelijk gestimuleerd worden op moestuinieren op te nemen in het onderwijsaanbod.

Actiepunten:

- Ga op zoek naar een student die onderzoek wil doen naar de belemmerende en stimulerende factoren voor scholen die nog niet moestuinieren en (eventueel) daarmee willen starten. Hiervoor is enige werving nodig en een plan van aanpak om doelgericht dit te onderzoeken.
- Laat een student of betrokkene(n) bij schoolmoestuinen een handleiding opstellen voor scholen die willen beginnen met moestuinieren. Deze handleiding kan vervolgens als tool worden ingezet om scholen die nog niet moestuinieren te stimuleren dit te doen of te overwegen.

Samenvattend antwoord op de hoofdvraag: Wat is de huidige stand van zaken rondom schoolmoestuinsonderzoek in Flevoland en welke kansen kunnen aangegrepen worden om zowel de kwaliteit als de kwantiteit hiervan te verhogen?

De basisschooldirecteuren ervaren verschillende voordelen van moestuinieren; kinderen brengen meer tijd buiten door, benutten hun talenten en breiden spelenderwijs hun kennis over bijvoorbeeld het groeiproces van planten en de herkomst van hun voedsel. Scholen hechten waarde aan de educatieve kwaliteitscriteria 'Gezond eten', 'Ervaringsgerichtheid', 'Smaak en beleving', 'Voedselproductie' en 'Moestuinen' van JLE. Echter worden er ook belemmeringen ervaren met schoolmoestuinsonderzoek. Zo is het een arbeidsintensieve activiteit en zijn er materialen nodig die bekostigd moeten worden. Ook blijkt er in Flevoland regelmatig sprake te zijn van vandalisme. Door de aanbevelingen en actiepunten op te volgen – zoals een netwerk van coaches opbouwen en de subsidie onder de aandacht brengen – kan getracht worden de kwaliteit en kwantiteit van schoolmoestuinen in Flevoland te verhogen.

6. Bronnenlijst

Battjes-Fries, M.C.E. (2016). *Effectiveness of nutrition education in Dutch primary schools*. Wageningen University & Research, 2016, ISBN 978-94-6257-653-7.

Berezowitz, C.K. et al (2015). *School Gardens Enhance Academic Performance and Dietary Outcomes in Children*. Journal of School Health, Volume 85, Issue 8, pages 508-518. August 2015.

CBS (2019). *StatLine: Lengte en gewicht van personen, ondergewicht*. Geraadpleegd op 27-06-2019, via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/8156NED/table?fromstatweb>

Collard, D. et al (2014). *Effecten van sport en bewegen op de basisschool: Voorstudie naar de relatie tussen sport en bewegen op school en schoolprestaties*. Mulier instituut – sociaal wetenschappelijk sportonderzoek, Utrecht, November 2014.

Cruydhof blog (2015). *10 Tips voor een kindvriendelijke tuin*. 10 januari 2015. Geraadpleegd op 29-06-2019, via <http://www.cruydhof.nl/blog/10-tips-voor-een-kindvriendelijke-tuin/>

Gezondeschool.nl (2019). *Wat is Gezonde School?* Geraadpleegd op 27-06-2019, via <https://www.gezondeschool.nl/primair-onderwijs/wat-is-gezonde-school>

Gezondeschool.nl (2019). *Gezondheidsthema's en criteria vignet: Primair onderwijs*. Geraadpleegd op 30-12-2019, via <https://www.gezondeschool.nl/primair-onderwijs/gezondheidsthemas-en-criteria-vignet>

Gezondeschool.nl (2019). *Beleid thema Voeding*. Geraadpleegd op 30-12-2019, via <https://www.gezondeschool.nl/primair-onderwijs/gezondheidsthemas-en-criteria-vignet/beleid-voeding>

Hillman, C.H. et al (2014). *Effects of the FITKids randomized controlled trial on executive control and brain function*. Pediatrics 2014, oct;134(4):e1063-71.

Interventiedatabase (2020). *Interventiedatabase Gezond en Actief leven*. Geraadpleegd op 07-01-2020, via <https://www.interventiedatabase.nl/>

Leuven, J.R.F.W. et al (2018). *School gardening increase knowledge of primary schoolchildren on edible plants and preference for vegetables*. Food Science and Nutrition. DOI: 10.1002/fsn3.758

Jong Leren Eten (2019). *Over Jong Leren Eten*. Geraadpleegd op 15-11-2019, via <https://www.jonglereneten.nl/over-jle>

Nurdy, E. et al (2017). *Sowing seeds for healthier diets: Children's perspectives on school gardening*. Vrije Universiteit Amsterdam, 2017.

Onderzoekdoen.nl (2019). *Likert schaal: 5-punts en 7-punts likert schaal*. Geraadpleegd op 07-12-2019, via <https://www.onderzoekdoen.nl/enquete-onderzoek/likert-schaal/>

Prelip, M. et al (2012). *Evaluation of a school-based multicomponent nutrition education program to improve young children's fruit and vegetable consumption*. Journal of Nutrition Education and Behavior. 2012;44(4):31018.

Schippers, E.I. & Van Rijn, M.J. (2015). *Kamerbrief over Landelijke nota Gezondheidsbeleid 2016-2019*. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Den Haag, 04-12-2015. [file:///C:/Users/kylie/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bawe/TempState/Downloads/kamerbrief-over-landelijke-nota-gezondheidsbeleid-2016-2019%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/kylie/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bawe/TempState/Downloads/kamerbrief-over-landelijke-nota-gezondheidsbeleid-2016-2019%20(1).pdf)

Smaaklessen (2019). *Handleiding Smaakmissie Moestuin (groep 1 t/m 4)*. Geraadpleegd op 21-06-2019, via <http://www.smaakmissies.nl/missie/moestuin>

Smaaklessen (2019). *Smaakmissies*. Geraadpleegd op 21-06-2019, via <https://www.smaaklessen.nl/nl/smaaklessen/Bekijk-het-lesmateriaal/Smaakmissies.htm>

Tak, N.I. et al (2009). *Long-term effects of the Dutch Schoolgruiten Project– promoting fruit and vegetable consumption among primary-school children*. Public Health Nutrition. 2009;12(08):1213-23.

Van der Putten, H. , et al (2012). *Onderwijsagenda: Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl in en rondom de school*. PO-Raad. Woerden, 29-10-2012. Geraadpleegd op 16-09-2019, via https://www.poraad.nl/files/onderwijsagenda_sport_bewegen_en_een_gezonde_leefstijl.pdf

Van 't Veer, P. et al (2016). *Effectiveness of nutrition education in Dutch primary schools*. Wageningen University, 11 Maart 2016. Gepubliceerd in 2016, ISBN 9789462576537.

Voedingscentrum (2016). *Wat is nieuw in de Schijf van Vijf sinds maart 2016?* Geraadpleegd op 27-09-2019, via <https://www.voedingscentrum.nl/nl/service/vraag-en-antwoord/vragen-aan-het-voedingscentrum/wat-is-nieuw-in-de-schijf-van-vijf.aspx>

Wall, D.E. (2012). *Nutrition education intervention improves vegetable-related attitude, self-efficacy, preference, and knowledge of fourth-grade students*. Journal of School Health. 2012;82(1):37-43.

Bijlage I: Criteria van Jong Leren Eten

project	Leerjaar/opleidingsniveau	Aanbieder	Soort les (verkenmend/hijsch/bal)	organisatievorm (zelf uitvoeren, gast docent)	kosten	locatie beschikbaar	Tijd	Thema's behandeld	duurzaamheid	Ervaringsgericht	gezond eten	smaak & beleving	voedselproductie	consumenten	vaardigheden koken	moestuinen	excursie
Tijd voor duurzaam (lespakket met verschillende thema's)	Havo onderbouw, Vwo onderbouw, vmbo & praktijkonderwijs	Greengaze	handleiding, professionaliseringsmaatschappij, kennis- en onderzoeksmateriaal	?	nee	Klas lokaal in de klas of op locatie tomatenwoud	serie lessen 90 min. (15 min. Voorbereiding)	ja	nee	nee	ja	ja	ja	nee	nee	nee	nee
Proeven uit de smaak	Havo, praktijkonderwijs, vmbo, vwo	stichting tomatenwoud	lespakket infobron, open opdracht, kennis- en onderzoeksmateriaal	zelf uitvoeren	10€ per list	den haag	30 min. (15-40 min. Voorbereiding)	ja	ja	nee	ja	ja	ja	nee	nee	nee	nee
Let's create the party	praktijkonderwijs	gemeente Den Haag, team milieu educatie	opdracht, kennis- en onderzoeksmateriaal	zelf uitvoeren	nee	den haag	30 min. (15-40 min. Voorbereiding)	ja	ja	nee	ja	ja	ja	nee	nee	nee	nee
NLT-module: food of fuel	vwo bovenbouw	Food Valley Network VO	opdracht, kennis- en onderzoeksmateriaal	zelf uitvoeren	nee	?	1000 min. (240 min. Voorbereiding)	ja	nee	nee	ja	ja	ja	nee	nee	nee	nee
Kookworkshops	praktijkonderwijs, mbo	smaknaarmer	lespakket, kennis- en onderzoeksmateriaal	gastes	les(sen), inloop, reis, rondleiding	deft, locatie smaknaarmer	verschillend (ong. blokkur)	ja	ja	ja	ja	?	?	ja	nee	nee	7mogelijk
gastes insecten met (proeven)	Havo, vwo, vmbo, praktijkonderwijs en MBO	Insectorail	interactieve presentatie + proeven	gastes	leszing kosten en insecten	Klaslokaal	verschillend (ong. blokkur)	ja	nee	ja	ja	ja	ja	nee	nee	nee	nee
Serious game: world food challenge	VWO 4	Food Valley Network VO	challenge op de computer	computer laten uitvoeren	geen	alles met adobe flashplayer	2 lessen	ja	nee	nee	nee	ja	nee	nee	nee	nee	nee
Lespakket Weet wat je eet	onderbouw van Havo, vwo, vmbo en geschikt voor MBO	Voedingcentrum	evaluatie- en toetsmateriaal, gelaten opdracht	computer laten uitvoeren	jaarlijks abonnement 17,5€ per 35 leerlingen	thuis of op school	serie lessen (min. 7 volle uren)	ja	nee	ja	nee	nee	ja	nee	nee	nee	nee
Levend klimaatdukatengel	onderbouw van Havo, vwo, vmbo	belevings onderwijs	ervaringsgericht spel	gastes	5-10€ per kind	op eigen locatie, binnen een cirkel van 40 km rond school	110 minuten	ja	ja	nee	nee	nee	nee	ja	nee	nee	mogelijk
vlees op je bord	VO (geen specificaties)	Greengaze	powerpoint presentatie met opdrachten	zelf uitvoeren	nee	Klas lokaal	40-90 minuten per les	ja	nee	ja	nee	ja	ja	nee	nee	nee	nee
Kraahvoer bezig met digitaliseren	klas 182 vmbo	universiteit maastricht valgroep	actief informatie netwerken	zelf uitvoeren	48 leerlingen = 203,5	Klas lokaal	8 lessen	nee	nee	ja	ja	ja	nee	nee	nee	nee	nee
Gezonde schoolkantine	alle VO en MBO scholen	Voedingcentrum	Schoolproject	?	nationale overheid	schoolkantine	?	nee	nee	ja	ja	ja	nee	nee	nee	nee	nee
training DOIT	klas 182 vmbo	kenmerk educatief	theorie en praktijk lessen	zelf uitvoeren	per kind	Klas lokaal	2 jaar, 16 lessen	nee	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	nee

Thema's behandeld:	duurzaamheid	Ervaringsgericht	gezond eten	smaak & beleving	voedselproductie	consumenten	vaardigheden koken	moestuinen	excursie
--------------------	--------------	------------------	-------------	------------------	------------------	-------------	--------------------	------------	----------

Notitie: Onderste afbeelding is een uitvergroting van de laatste kolumnen van het formulier, waarin de criteria staan die zijn opgesteld door Jong Leren Eten.

Bijlage II: Scholen met moestuin in Flevoland

In de onderstaande afbeelding is een Excellijst van Jong Leren Eten te vinden. Dit bestand bevat alle scholen in Flevoland die al een moestuin hebben opgezet op het plein en moestuincomplexen waar scholen gebruik van kunnen maken. Als eerst worden de scholen vermeld op alfabetische volgorde van de schoolnaam (naam minus het bijgevoegde lidwoord). Deze zijn tevens gesorteerd per plaatsnaam: Zo worden eerst de scholen in Almere genoemd, gevolgd door Dronten, Lelystad en Zeewolde. De laatste vier vermeldingen zijn moestuincomplexen.

Via de codes in de eerste kolom is in één opslag te zien wat de kenmerken zijn: BS staat voor basisschool en MC voor moestuincomplex. Vervolgens volgt de plaats: AL staat voor Almere, BI voor Biddinghuizen, DR voor Dronten, ES voor Espel, LE voor Lelystad en ZE voor Zeewolde. Ten slotte zijn de scholen en moestuincomplexen genummerd.

Code	Naam locatie	Adres	Contact-persoon	Contactgegevens
BS-AL-01	OBS De Achtbaan	Dordrechtplein 2 1324 VD Almere www.achtbaan.asg-almere.nl	Monique van den Eshof-Wierkard (directeur)	directie@achtbaan.asg.nl 036-7670541
BS-AL-02	Islamitische BS Al-Iman	Harderwijkoever 3 1324 HA Almere www.aliman.nl	A. van der Wilt (directeur)	info@al-iman.nl 036-5304737
BS-AL-03	BS De Aquamarijn (voorheen: Wierwinde)	Meerveldplein 4-6 1359 HM Almere-Haven www.aquamarijn.asg-almere.nl	Erik Verstegen (directeur)	info@aquamarijn.asg.nl 036-5317155
BS-AL-04	Basisschool Aurora	Aprilstraat 105 1335 BL Almere-Buiten www.aurora.asg-almere.nl	Irma Bakker (directeur)	i.bakker@aurora.asg.nl 036-5356077
BS-AL-05	SVO De Aventurijn	Marathonlaan 13 1318 ED Almere www.aventurijn.almere-speciaal.nl	Adrie van Veenendaal (directeur)	directie.aventurijn@almere-speciaal.nl 036-5491918
BS-AL-06	Bodhi Kinderopvang	Lekstraat 2 1316 EM Almere www.bodhi-kinderopvang.nl	Cris van Haagen (mede-eigenaresse van Bodhi)	info@bodhi-kinderopvang.nl 06-11450304
BS-AL-07	PCB De Dukdalf	Makassarweg 68 1335 PG Almere www.dukdalf-almere.nl	Arjen Gaasterland (directeur)	dir.dukdalf@prisma-almere.nl 036-5325089
BS-AL-08	KBS Het Kristal	Makassarweg 68 B 1335 HZ Almere-Buiten www.het-kristal.nl	Henk Hooiveld (directeur)	h.hooiveld@het-kristal.nl 036-5352513
BS-AL-09	IKC De Lettertuin	Zonnebloomweg 68 1338 TV Almere www.kbslettertuin.nl	Mariska Zwart-Oxopeus (directeur)	dir.lettertuin@skofv.nl 036-5370738

BS-AL-10	PCB De Lichtboei	Luitstraat 7 1312 LH Almere www.lichtboei.nl	A. van Houwelingen (directeur)	dir.lichtboei@prisma-almere.nl 036-5361595
BS-AL-11	OSG De Meergronden	Marktgracht 65 1353 AL Almere www.meergronden.nl	Simone de Kruijk (rector en algemene leiding)	info@meergronden.asg.nl 036-5472727
BS-AL-12	SO De Olivijn	Marathonlaan 7 1318 ED Almere www.olivijn.almere-speciaal.nl	Dhr. R. Pet en A. van Tok (directie)	directie.olivijn@almere-speciaal.nl 036-5491917
BS-AL-13	X OBS De Ontdekking Fusie → OBS Harlekijn	Kraaiennest 6 1319 DA Almere www.asg-almere.nl	Hans van Kooten en Hubert Vrind (directie)	info@obsdeontdekking.nl 036-5487050
BS-AL-14	KBS Pirouette	Perzikstraat 22 1326 HN Almere www.kbspirouette.nl	Inge Jansen (directeur)	directie@kbspiroutte.nl 036-5450425
BS-AL-15	OBS De Polderhof	Buitenhof 93 1354 GR Almere www.polderhof.asg-almere.nl	Karin Draisma (directeur)	directie@polderhof.asg.nl 036-5310271
BS-AL-16	IKC De Regenboog	Klipgriend 1+3 1356 GA Almere www.regenboogalmere.nl	Berit Bakker (directeur)	dir.regenboog@prisma-almere.nl 036-5314937
BS-AL-17	Shri Ganesha School	Regentesseweg 1 1312 AA Almere www.shriganesha.nl	Shakoentela Soedamah (directeur)	info@shriganesha.nl 036-5232514 06-34550615
BS-AL-18	Sterrenschool De Ruimte	Nimfenplein 1 1363 SV Almere-Poort www.sterrenschoolderuimte.nl	Frank Groot (directeur)	info@sterrenschoolderuimte.nl 036-7671688
BS-AL-19	X OBS Syncope	Kornetstraat 19 1312 XE Almere www.syncopeasg-almere.nl	Marc Vrakking (directeur)	administratie@syncope.asg.nl 036-5361277
BS-AL-20	De Windwijzer	Kraaiennest 4 1319 DA Almere www.windwijzer-almere.nl	Renate Oord (directeur)	dir.windwijzer@prisma-almere.nl 036-5240540
BS-AL-21	KBS Het Zonnewiel	Bongerdstraat 4 1326 AB Almere www.zonnewiel.nl	Herman Brunen (directeur)	h.brunen@zonnewiel.nl 036-5376558
BS-DR-22	OBS De Flevosprong	Barrage 2 8252 GW Dronten www.flevosprong.nl	René Lelieveld (directeur)	info@flevosprong.nl 0321-318524
BS-LE-23	KBS De Toermalijn	Galjoen 24-24 8243 LR Lelystad https://toermalijn.net/	Albert Paauw (directeur)	a.paauw@kbsdetoermalijn.nl 0320-246367
BS-LE-24	X Montessori-school De Wildzang	Kamp 39-05 8225 HA Lelystad http://montwildzang.nl/	Angèle van der Star (directeur)	directie@montwildzang.nl 0320-231557

BS-ZE-25	X GBS In de Lichtkring	Naarderweg 2 3890 AD Zeewolde www.indelichtkring.nl	Ilse Polhuijs (directeur)	info@indelichtkring.nl 036-5223265
MC-AL-01	Stichting Kindertuinen Almere	Odeonpark (Filmwijk) Almere www.kindertuinenalmere.nl	Jacqueline Boudens (initiatiefneemster)	info@kindertuinenalmere.nl 06-17342560
MC-AL-02	Warmoezerij De Buitenplaats (locatie Stad & Natuur)	Maurice Garinpad 11 1335 LZ Almere-Buiten https://www.stadennatuur.nl/bezoek/de-buitenplaats/warmoezerij.html	Redmer van der Leest (contactpersoon)	info@stadennatuur.nl Rvdleest@stadennatuur.nl 036-5465050
MC-BI-03	Volkstuinen Biddinghuizen (volkstuintcomplex waar PCBS De Tamarisk tuiniert)	Uitloper Biddinghuizen www.volkstuintbiddinghuizen.nl www.detamarisk.nl	Dhr. J. Booijs (bestuurslid) Geertje van Keulen (directeur)	info@volkstuintbiddinghuizen.nl 0321-332126 detamarisk@codenz.nl 0321-331766
MC-ES-04	Speelmoestuin (buurttuin)	Espel https://www.boerplay.com/project/speelmoestuin-espel-nederland/	Fleur Knook en Milou Eiling (initiatiefnemers)	Contactpagina: https://www.boerplay.com/contact/

Bijlage III: Enquête moestuinieren basisscholen

Beste directeur,

Dank u wel voor uw interesse in het deelnemen aan dit onderzoek. Door de onderstaande stellingen en vragen te beantwoorden helpt u mij met mijn onderzoek. Het invullen van de vragenlijst kost u ongeveer 5 tot 10 minuten.

Algemeen

Schoolnaam:

Maakte u gebruik van een lessenpakket ter ondersteuning van het schoolmoestuinieren?

☐ Ja, Smaaklessen

☐ Ja anders, namelijk

☐ Nee

DEEL 1: OPEN VRAGEN

1. Kunt u drie zaken noemen die u aanspreken van moestuinieren op school?

1.

.....

2.

.....

3.

.....

2. Welke uitdagingen bent u tegengekomen met betrekking tot het schoolmoestuinieren?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Wat zouden de twee belangrijkste redenen zijn om volgend seizoen door te gaan met moestuinieren?

1.
.....
2.
.....

DEEL 2: STELLINGEN

Ik wil u vragen om bij de stellingen aan te geven in hoeverre u het eens of oneens bent met de voorgelegde stellingen.

4. Stelling 1:

Door het moestuinieren worden kinderen gestimuleerd om gezond te eten

Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Oneens	Helemaal mee oneens
0	0	0	0	0

5. Stelling 2:

De kinderen waren bereid om de producten van de moestuin te proeven

Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Oneens	Helemaal mee oneens
0	0	0	0	0

6. Stelling 3:

De kinderen werden geënthousiasmeerd om gerechten te maken van de moestuinoogst

Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Oneens	Helemaal mee oneens
0	0	0	0	0

7. Stelling 4:

De kinderen zijn zich na het moestuinproject er meer van bewust op welke manier moestuinieren bijdraagt aan duurzaamheid

Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Oneens	Helemaal mee oneens
0	0	0	0	0

8. Stelling 5:

De kinderen hebben door het moestuinieren een beter inzicht gekregen hoe groente-, fruit- en kruidenplanten groeien

Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Oneens	Helemaal mee oneens
0	0	0	0	0

9. Stelling 6:

Tijdens het moestuinproject leren kinderen het verschil tussen gezonde en ongezonde voeding

Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Oneens	Helemaal mee oneens
0	0	0	0	0

DEEL 3: SLOTVRAGEN

10. Bent u op excursie geweest met de groep? Zo ja, wat voor excursie?

.....

.....

.....

.....

.....

11. Wat is uw tip voor scholen die ook willen beginnen met moestuinieren?

.....

.....

.....

.....

.....

12. Heeft u verder nog vragen of opmerkingen?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Bijlage IV: Informatiebrief directeuren basisscholen

Beste (naam directeur),

Mijn naam is Kylie de Wit, student Biologie, Voeding en Gezondheid aan de Aeres Hogeschool Almere. Ter afronding van mijn studie doe ik een afstudeeronderzoek naar voedingseducatie binnen het basisonderwijs.

De opdrachtgever voor mijn afstudeeronderzoek is de organisatie JLE (Jong Leren Eten). Om gezond eetgedrag bij kinderen te stimuleren wordt moestuinieren gezien als effectief middel. Uiteraard wil JLE graag inzicht krijgen in de effectiviteit van deze methode. Vandaar dit onderzoek, zodat op basis van de resultaten waar nodig bijgestuurd kan worden.

Hiertoe willen wij u vragen de bijgevoegde enquête in te vullen, dit zal maximaal 5-10 minuten van uw tijd in beslag nemen. Dit kan digitaal worden gedaan door op de onderstaande link te klikken.

Alvast bedankt voor uw medewerking!

Met vriendelijke groeten,

Kylie de Wit
Afstudeerstudent Aeres Hogeschool Almere
Tel. 06-13548682

P.S. Scholen kunnen **subsidie** aanvragen bij JLE indien ze mee willen doen met schoolmoestuinen in het kader van gezond voedingsbeleid. Mocht u meer informatie over het aanvragen van subsidie willen hebben, aarzel dan niet om mij te mailen of te bellen hierover. Vanaf april 2020 kunt u hierover contact opnemen met Nicolette van de Kamp (06-11323581) of Marleen Warnaar (06-5399220)

Bijlage V: Vormgeving uitnodiging in Survey Monkey

Moestuïneren in het basisonderwijs - DEEL 1 & 2

Beste directeur,

Mijn naam is Kylie de Wit, student Biologie, Voeding en Gezondheid aan de Aeres Hogeschool Almere. Ter afronding van mijn studie doe ik een afstudeeronderzoek naar voedingseducatie binnen het basisonderwijs.

De opdrachtgever voor mijn afstudeeronderzoek is de organisatie JLE (Jong Leren Eten). Om gezond eetgedrag bij kinderen te stimuleren wordt moestuïneren gezien als effectief middel. Uiteraard wil JLE graag inzicht krijgen in de effectiviteit van deze methode. Vandaar dit onderzoek, zodat op basis van de resultaten waar nodig bijgestuurd kan worden.

Hiermee willen wij u vragen de bijgevoegde enquête in te vullen, dit zal maximaal 5-10 minuten van uw tijd in beslag zal nemen. Dit kan digitaal worden gedaan door op de onderstaande link te klikken.

Alvast bedankt voor uw medewerking!

Met vriendelijke groeten,

Kylie de Wit
Afstudeerstudent Aeres Hogeschool Almere
Tel. 06-13548682

P.S. Scholen kunnen subsidie aanvragen bij JLE indien ze mee willen doen met schoolmoestuïneren in het kader van gezond voedingsbeleid. Mocht u meer informatie over het aanvragen van subsidie willen hebben, aarzel dan niet om mij te mailen of te bellen hierover.

[Deel 1 & 2 enquête starten](#)

Bijlage VI: Informatiebrief voor moestuindeskundigen

Beste ...

Voor mijn studie ben ik bezig met een afstudeerproject over moestuinieren binnen het basisonderwijs in Flevoland. Dit doe ik in samenwerking met de organisatie Jong Leren Eten. Om erachter te komen waar scholen tegenaan lopen bij het moestuinieren, wat er goed gaat en waar kansen liggen voor de toekomst doe ik kwalitatief onderzoek. Hiervoor heb ik onder andere enquêtes afgenomen bij directeuren van basisscholen in Flevoland. Om meer informatie te verzamelen over de succesfactoren en barrières bij het schoolmoestuineren wil ik betrokkenen bij het moestuinieren met scholieren interviewen.

Ik heb via Marleen Warnaar van Jong Leren Eten uw naam en mailadres doorgekregen als initiatiefnemer van een schoolmoestuin/ betrokkene van een moestuininitiatief in Flevoland. Ik zou u graag willen interviewen om uw inzichten met betrekking tot schoolmoestuineren en kansen die u ziet voor toekomstige moestuinprojecten mee te kunnen nemen in het onderzoek. Dit interview duurt ongeveer een half uur en u zou me erg helpen met uw waardevolle kennis.

Ik ben me ervan bewust dat de huidige situatie invloed heeft op het moestuinieren bij basisscholen dit jaar en dat face-to-face afspreken lastig kan zijn. Toch zou u graag telefonisch of via Skype willen interviewen zodat ik mijn onderzoek binnen de planning kan afronden en Jong Leren Eten kan helpen door informatie te verzamelen voor projecten in de toekomst.

Ik hoor graag of u interesse heeft in het interview, op welk moment het u uitkomt en of uw de voorkeur geeft aan afname via de telefoon of Skype. Ik ben deze hele week 's ochtends en 's middags beschikbaar, behalve op zaterdag (dan kan ik tot 10.30u). Volgende week zou ik ook in de ochtenden en middagen kunnen.

Alvast bedankt voor uw reactie en wie weet tot bellens/Skypes!

Met vriendelijke groeten,
Kylie de Wit
Student Aeres Hogeschool Almere
06-13548682

Bijlage VII: Interview voor experts

Introductie

Goedemorgen/goedemiddag,

Mijn naam is Kylie de Wit van de Aeres Hogeschool Almere. Voor mijn afstudeeronderzoek neem ik interviews af om te achterhalen welke factoren worden ervaren als succesvol en barrières bij het moestuinieren binnen het primair onderwijs. Daarnaast wil ik samen met u kijken naar welke kansen er zijn om processen tijdens een schoolmoestuinproject soepeler te laten verlopen.

Telefonisch

Ik heb u kort geleden telefonisch benadert met de vraag of ik u kan interviewen. Fijn dat u wilt mee wilt doen, alvast bedankt voor uw tijd! Het interview duurt ongeveer een half uur en er wordt vertrouwelijk met uw gegevens omgegaan. Vindt u het goed dat er opnames worden gemaakt tijdens het gesprek? Deze opnames worden enkel gebruikt voor de onderzoeksdoeleinden om alle informatie goed te kunnen verwerken.

Heeft u voorafgaand nog vragen of zullen we gelijk starten?

Interviewvragen

Indicatievragen:

Er volgen nu eerst een aantal algemene vragen over moestuinieren binnen het basisonderwijs.

1. Wat kunnen volgens u redenen zijn voor basisscholen om te moestuinieren met de kinderen?
2. Heeft u er een idee van tegen welke problemen lopen scholen aan bij een moestuinproject? Hoe speelt u hierop in?
3. Wat zijn de redenen volgens u dat basisscholen niet aan moestuinieren doen?
4. Wat denkt u dat er nodig is om een moestuinproject succesvol te maken op scholen?

Ervaringsvragen:

De volgende vragen zijn gericht op de ervaringen die u heeft met het verzorgen van educatie en moestuinieren met basisscholieren.

6. Op welke manier ondersteunt u leerkrachten en kinderen bij het schoolmoestuinieren?
7. Welke positieve reacties krijgt u van scholen over moestuinieren?
8. Hoe verloopt de communicatie en samenwerking tussen u en deelnemende scholen?
9. Welke aandachtspunten ziet u voor het slagen van toekomstige projecten?
10. Op welke manieren kunnen nieuwe scholen contact met u leggen?
11. Hoe kunnen scholen enthousiast gemaakt worden om te gaan moestuinieren?

Educatieve kwaliteitscriteria:

Deze vragen gaan over het belang van de kwaliteit van de educatie waarborgen binnen moestuinprojecten.

10. Op welke manier kan volgens u de kwaliteit van moestuineducatie gewaarborgd worden? Wat voor criteria vindt u belangrijk voor een schoolmoestuin?

De organisatie Jong Leren Eten heeft een aantal criteria opgesteld waarmee de educatieve kwaliteitscriteria van moestuinprojecten kan worden vastgesteld. Deze criteria zijn:

1. Duurzaamheid;
2. Ervaringsgerichtheid;
3. Gezond eten;
4. Smaak en beleving;
5. Voedselproductie;
6. Consumentenvaardigheden;
7. Koken;
8. Moestuiniëren;
9. Excursies.

11. Welke drie criteria van deze lijst zijn volgens u het belangrijkste? Waarom?

12. Aan welke criteria moet een schoolmoestuin volgens u voldoen?

13. Weet u hoe het is geregeld met afspraken voor scholen over hoe zij de subsidie mogen uitgeven?

Afsluiting

Dit was de laatste vraag van het interview. Hoe heeft u het interview ervaren? En heeft u na afloop van het interview nog vragen of bepaalde opmerkingen?

Dan wil ik u bij deze nogmaals bedanken voor het interview!

Bijlage VIII: Transcripten van de interviews met experts

Interview respondent 1 – Wim Ruis

Functie: Makelaar Jong Leren Eten Brabant en projectleider IVN

Datum: 26-06-2019

Aan het begin van het gesprek stelden de interviewer en de respondent zich aan elkaar voor. Vervolgens werd bij de respondent gecheckt of er vooraf vragen waren naar aanleiding van de informatiebrief, en werd deze indien dat het geval was beantwoord. Verder is er gevraagd of het interview opgenomen mocht worden, waarop de respondent toestemming gaf. Het gehele interview is hieronder uitgeschreven.

In de provincie Noord-Brabant zijn relatief veel moestuinprojecten op scholen die goed lopen? Hoe is het aanpak in deze provincie geweest?

Vanuit elke provincie kijken we hoe het netwerk is, waar de energie zit. En in Noord-Brabant hebben we het voor elkaar dat we veel energie hebben gekregen vanuit de provincie en de waterschappen om schoolpleinen van de toekomst aan te leggen. We werken met een grote groep vanuit IVN, waterschappen en Jong Leren Eten werken we toe dat we zo'n vijftig procent van alle scholen kunnen ondersteunen bij het tot stand komen van de schoolpleinen van de toekomst. En de schoolplein van de toekomst is een schoolplein dat zowel water bufferend is in het kader van klimaat, gezondheid en bewegen, en eten, natuur. Dat zijn de drie aspecten. Het leuke is dat we via het Prins Bernard Cultuurfonds en Brabant kunnen we dus voor 12.000 euro per schoolplein ondersteunen. Dus dat is dan een lekker begin om zo te zeggen. En we kunnen dus ook van begin af aan scholen stimuleren om daadwerkelijk aan de slag te gaan met een eetbaar schoolplein.

Je weet van de subsidie, Lekker naar buiten? Scholen kunnen met een makkelijke menukaart aangeven of ze gereedschap willen, een gastdocent of naar een moestuin toe willen. En wij hebben die combinatie gepakt van hoe kunnen wij nou - want ik merk gewoon het moestuinieren op die scholen hangt erg af van of je toevallig een ouder of leerkracht hebt die goede moestuinhanden heeft om het zo te zeggen en er zin in heeft om daar iets mee te doen. Maar heel vaak is dat dus niet zo. En dan merk je dat scholen een beetje aan het pionieren zijn met een moestuinbak die bij wijze van spreken in de zomer dan helemaal verpieterd omdat niemand ze verzorgd. Dan blijft dat een beetje hangen.

En nu hebben we een heel mooi voorbeeld van een school, of eigenlijk een boerderij bij Hilvarenbeek in Brabant, en die had dus op het erf een hele mooie professionele moestuin met een kookstudio erbij. EN die vond het vanuit maatschappelijk ondernemen belangrijk om dat een plek te laten zijn waar veel kinderen in aanraking kunnen komen met het oogsten, zaaien en de hele weg van grond tot bord zeg maar. Dus die heeft met de scholen in zijn omgeving hele goede afspraken gemaakt. De scholen huren een moestuindocent in en de klassen komen vier keer per jaar echt meehelpen met het moestuinieren, van zaaien, het onderhoud zeg maar, het oogsten en ook het bereiden tot echt iets lekkers op je bord.

Dat vond ik zo'n mooi voorbeeld. En nu hebben we dus in Brabant vanuit Jong Leren Eten opgepakt en gezegd "We gaan scholen daarin ondersteunen. We gaan moestuincoaches opleiden."

Ja, ik zag dat al op de website. Kunt u mij daar verder over vertellen? Wat houdt dat in?

Wij hebben dus gekeken, want er zijn best veel mensen met moestuinieren bezig. We doen het met IVN en Veld samen. Veld is een ecologische tuinvereniging uit Vlaanderen die ook in Nederland verspreidt. We hebben gekeken naar mensen die al kunnen tuinieren en ecologisch tuinieren, hoe kunnen wij ze didactisch bekwaam maken dat zij met kinderen en scholen en kinderdagverblijven aan de slag kunnen. En het is een opleiding van vier hele dagen, dat loopt als een tierelier moet ik zeggen. We hebben nu de eerste groep opgeleid, in september begint de tweede groep. En we bieden hun dus aan scholen aan die bezig zijn met het schoolplein van de toekomst en graag advies willen. Of het zijn moestuincoaches die zelf een eigen tuin hebben en die dan in de buurt van hun tuin kijken welke scholen willen moestuinieren. Het voorbeeld van Hilvarenbeek sluit hier op aan. En dat is zo'n beetje de weg die wij hebben bewandeld.

Aha, dus als ik het goed begrijp hebben jullie in Noord-Brabant moestuincoaches ingezet zodat zij scholen kunnen ondersteunen met hun kennis, vaardigheden en middelen zoals een eigen moestuin?

Ja en deze moestuincoaches zijn tevens ambassadeurs. In de opleiding zit ook een soort pitch waarom het schoolmoestuiniëren zo belangrijk is voor kinderen. Want scholen zien dat natuurlijk meer als een soort bijzaak maar eigenlijk kunnen de kinderen zo ontzettend veel leren, dat is echt vervangend voor bepaalde lessen. En scholen moeten ons hierbij helpen want het is niet alleen een programma dat je naast school doet maar het is onderdeel van het onderwijsprogramma. En die coaches gaan dus ook als ambassadeur langs de scholen om dat moestuinieren te promoten en te kijken hoe we dat verder kunnen krijgen. Want anders komen er allerlei vooroordelen zoals "Het is heel moeilijk, het is ingewikkeld en onze schoolpleinen zijn hier niet geschikt voor." Of: "Ik heb geen ouders die het leuk vinden." Dus we zijn heel actief aan het lobbyen met de moestuincoaches daarover. Maar het is wel zo qua uitvoering, want we hebben net de eerste lichting opgeleid en de tweede komt er aan, dus we moeten nu wel kijken hoeveel effect het daar heeft. Zijn er daadwerkelijk ook meer scholen die nu gaan moestuinieren? Dat is namelijk voor mij het grootste belang, maar ik moet het onderzoeksmatig ook nog even zien. Dus we moeten nog wel monitoren bij de coaches van: Wat levert het nou daadwerkelijk op? En zijn wij in het kader van de schoolpleinen van de toekomst dat meer scholen aan het moestuinieren zijn?

Precies, want uit hoeveel mensen bestaat die eerste lichting van moestuincoaches?

We hebben nu 22 coaches en daar komen van de volgende lichting nog twintig bij.

Wauw, en die hebben zich al aangemeld?

Ja die hebben zich al ingeschreven. In Brabant hebben we 63 gemeenten dus dat is best veel. Dus er zijn ook veel scholen.

En weet je hoeveel scholen er al meedoen?

Er zijn in totaal zo'n duizend basisscholen die we in Brabant hebben. En daarvan hebben we nu ongeveer 120 scholen die met moestuinieren bezig zijn.

Wauw dat is al best veel. 120 scholen van de duizend, dat is 12 procent.

Ja dat klopt. En nu willen we binnen een jaar tijd dat er zo'n honderd tot tweehonderd bij komen. En heel spannend is ook of we het structureel zoveel krijgen. Want nu kunnen we vanuit Jong Leren Eten zowel vanuit ons budget, ik betaal zelf vanuit mijn makelaar hold die opleiding. En we hebben scholen waarbij die subsidieregeling is en dus een moestuincoach kunnen inhuren. Als dit allemaal op een gegeven moment wegvalt, vind ik het wel spannend worden. Want tot nu toe is het allemaal liefdeswerk wat we doen maar of de scholen daar echt voor gaan betalen is nog een tweede. In het voorbeeld van Hilvarenbeek wordt de moestuindocent wel door scholen zelf bekostigd. Dat vind ik wel mooi, daar zou ik naar toe willen.

En wat ik ook zie: mijn zoon geeft gelukslessen op school en die zit in een pool van invalleerkrachten. Ik merk dat veel scholen kampen met leerkrachtentekorten of dat er net mensen ziek zijn geworden. En in plaats van dat ze dan structureel leerkrachten inzetten, is er ook een pool van leerkrachten waar de scholen thematisch iets mee kunnen doen. Zo zie ik dat ook met het moestuinieren voor me; dat je eigenlijk een soort invalleerkrachten voor moestuinieren aanbiedt. En dan kun je met veel aan de slag, rekenen en taal in de moestuin. Dus dat is denk ik wel de toekomst, dat er steeds meer van dat soort poolen van invallers komen in het onderwijs.

Dus omdat er dan weinig ruimte is voor die scholen zelf om lessen aan te bieden, kunnen ze op een invaldag iemand inzetten die over de moestuin van alles vertelt en samen dingen kunnen gaan doen. En hoe is jullie ondersteuning verder bij de scholen die een moestuin hebben?

Wel, dat zal Marleen denk ik ook wel afnemen. We hebben een soort basispakket dat bestaat uit tips en educatieve materialen bestaat dat we via de coaches inzetten. Nou is er bijvoorbeeld in Arnhem een heel pakket ontwikkeld die we in tienvoud hebben besteld. Dus dan hebben we basismaterialen zodat je in de moestuin makkelijk leuke lessen hebt omtrent planten die daar groeien. We hebben dus wel beschikbaar materiaal. We hebben ook dat we vanuit een tuindersvereniging nieuw zaaigoed krijgen dat we kunnen aanbieden. Dus het wisselt een beetje. Maar het is nog niet allemaal erg gestructureerd in de zin van 'ik heb het allemaal op papier staan' dus het is nog een beetje aan het groeien.

En hoe doen jullie dat met Smaaklessen? Want daar had Marleen het ook over.

Die proberen we te combineren dadelijk, dat gaat dan straks idealiter via die subsidieregeling 'Lekker naar buiten'. We hebben die moestuincoaches ook wel ingezet dat die juist met smaakbeleving aan de gang gaat. We zijn verder nog niet formeel met Smaaklessen aan de gang gegaan, maar die moestuincoaches weten wel wat er allemaal te halen valt. Dus als de scholen kiezen voor een combinatie van moestuinieren met Smaaklessen, dan kunnen scholen dat zelf verder regelen.

Ah oké. En hebben jullie verder nog een rol gespeeld in bijvoorbeeld het enthousiasmeren van nieuwe scholen om te moestuinieren?

Dat is dus het verhaal van die moestuincoaches die langs scholen gaan om te vertellen hoe belangrijk moestuinieren is voor kinderen. We hebben via de regeling 'Schoolpleinen van de toekomst' een nieuwsbrief en een website waar ter inspiratie scholen op staan. Hiervoor kan gekeken worden op www.schoolpleinenbrabant.nl. En daar zie je dus ons hele traject van wat we met schoolpleinen doen en dan zie je ook voorbeelden. En hier staan dan ook de profielen van alle moestuincoaches zodat scholen rechtstreeks contact met ze op kunnen nemen.

Dus de scholen moeten dan wel weten dat deze website bestaat en dat ze op die manier in contact kunnen komen met de coaches.

Ja dat klopt. Als ik je emailadres heb kan ik onze nieuwsbrief voor scholen naar je toe sturen. Hierin staan ook die moestuincoaches. En heb je nog met IVN Flevoland gesproken?

Nee, nog niet.

Wel, vanuit IVN werken wij ook toe naar een basispakket moestuinen en we hebben ook het idee van eetbare schoolpleinen. Dus we hebben daar wat laagdrempeligere voorbeelden hoe je het schoolplein eetbaar kan maken. Lennard van IVN Flevoland gaat daarover, dus dan stuur ik je even wat contactgegevens op. Dat is mijn collega daar dus die heeft beter zicht op de situatie daar dan ik vanuit de provincie Noord-Brabant.

Ah dat is fijn, dan kan ik ook met hem contact opnemen en kijken of hij mij verder op weg kan helpen. En verder ga ik ook scholen van de lijst van Marleen benaderen voor het onderzoek.

Ja want Kylie, heb jij die landelijke brochure vanuit Jong Leren Eten al gekregen over moestuinieren voor kinderen? Heb je die gezien?

Die heb ik nog niet opgestuurd gehad, nee.

Ah oké, want dat is wel belangrijk want daar hebben we al onderzoek naar gedaan. Het zou jammer zijn als je zo dadelijk dingen dubbel gaat doen. We hebben dus heel veel tips en aanbevelingen bij elkaar gebracht in deze landelijke brochure voor scholen. We hebben daarin dus een lijst samengesteld met alle do's en don'ts. Die stuur ik je dan wel op want dat is belangrijk. Marleen is later aangehaakt als makelaar en dat was dan net voor haar tijd denk ik.

Oké, dat is wel heel fijn dat je die wilt opsturen. We zijn namelijk nog aan het brainstormen over wat ik precies ga onderzoeken en wat het eindproduct wordt. Voor nu denken we bijvoorbeeld aan een stappenplan zodat andere scholen kunnen starten met moestuinieren en dit plan kunnen volgen. Het is dus nog een beetje uitzoeken welke kant het op gaat.

Wel we hebben hier ook opleidingen die worden aangeboden door een andere makelaar. Dat is voor 5.000 euro en dan kun je de docenten ook inhuren zodat ze naar Flevoland komen. Drenthe is bijvoorbeeld al een provincie dat Brabant gaat volgen. In september start dus ook in Drenthe een opleiding. Dus dit zou ook in Flevoland gedaan kunnen worden als daar voldoende scholen en moestuincoaches te vinden zijn natuurlijk. We hebben het in Brabant ontwikkeld met IVN en bieden dat aan. Dus dit kan ook in

Flevoland, dan hoef je niet het wiel opnieuw uit te vinden. Dat is dus een opleiding van vier hele dagen voor geïnteresseerden, dus dat is ook een optie.

Nou hartstikke fijn! Je hebt me aardig op weg geholpen. Bedankt voor het interview.

Graag gedaan. Stuur me even je mailadres, dan stuur ik je alles door. En als je nog een specifieke vraag hebt kun je me altijd bellen.

Dat is super, dankjewel!

Interview respondent 2 – Eric van der Poel

Functie: Initiatiefnemer Moestuincontainer in Almere en aanbieder moestuineducatie

Datum: 01-04-2020

Aan het begin van het gesprek stelden de interviewer en de respondent zich aan elkaar voor. Vervolgens werd bij de respondent gecheckt of er vooraf vragen waren naar aanleiding van de informatiebrief, en werd deze indien dat het geval was beantwoord. Verder is er gevraagd of het interview opgenomen mocht worden, waarop de respondent toestemming gaf. Het gehele interview is hieronder uitgeschreven.

Wat is jouw ervaring van het moestuinieren met basisscholieren en kinderen?

Ja je hebt gezien dat ik niet een standaard moestuingebeuren doe. Je hebt vast mijn website gezien, het filmpje bekeken en het artikel gelezen.

Ja, dat klopt. Die heb ik snel door gekeken, leuk!

Mooi, dus dat weet je allemaal. Nou, mijn ervaring, die is zijdelings met het normale moestuinieren op school. Mijn vriendin is namelijk leerkracht en die is daar betrokken bij geweest. En één van de dingen waarom ik mijn moestuincontainers ook aanprijst is gewoon omdat mijn vriendin ook uit ervaring sprak dat zij als school een moestuin gingen beginnen. De grond was kei en kei hard en dat was voor de kinderen daardoor minder leuk. Het was echt hele dikke klei en dan betekent dat ook dat als er onkruid in groeit dat je dat er ook heel moeilijk eruit krijgt. Het is niet zo dat je dat onkruid er makkelijk uit trekt dus het kostte best extra veel moeite. Het was ook een beetje lullig voor de kinderen, want kinderen hebben behoefte aan een succeservaring. En als ze elke keer maar echt moeten ploeteren om voor elkaar te krijgen om te het onkruidvrij te houden, dan is dat ook best wel lastig. Maar dat is één van de ervaringen die ik zijdelings deed.

Ik had namelijk mijn moestuincontainer bedacht en toen ging ik ook denken: die kan ik ook bij bedrijven neerzetten of bij scholen inderdaad. Toen ben ik dat ook gaan doen maar het is natuurlijk wel iets anders dan een echte schoolmoestuin buiten. Het voordeel van de moestuincontainer is dat het niet gevoelig is voor vandalisme. Er zijn ook gemeentes in Nederland waar vandalisme veel minder is. Maar met name in Almere zijn er scholen met de ervaring dat kinderen leuk bezig waren en dat uiteindelijk vlak voor het oogsten iemand ze voor was. Dat is natuurlijk een hele vervelende ervaring voor kinderen. Daarom had ik ook zoiets van: 'Oké, ik heb mijn moestuincontainer. Waarom zouden we die niet binnen zetten?' Het grote voordeel daarvan is dat het dus bestand is tegen vandalisme, het wordt niet gestolen en je kunt er het hele jaar door iets mee doen. Nu hangt er ook verlichting boven de moestuinbak – binnen kun je moeilijk iets laten groeien zonder verlichting. Maar je kunt natuurlijk niet per leerling een moestuincontainer zetten dus uiteindelijk ben ik er op uit gekomen dat er dus per klas twee moestuincontainers zijn. En als je een klas hebt van vierentwintig leerlingen dan kan dat dus vrij goed met per twaalf kinderen per moestuin. Het is natuurlijk zo dat de ruimte beperkt is maar je hebt ook te maken met beperkte tijd. Je kunt niet voor elke klas twee moestuincontainers neerzetten, daar is de ruimte gewoon te beperkt voor. Dus het kwam er bij mij uiteindelijk op neer dat ik dus per klas twee moestuincontainers had en dat ik dan een lesprogramma had van zes weken. En dan lukte het in die zes weken om tuinkers te zaaien en te oogsten, dat duurde ongeveer twee weken.

O ja, dat is wel een makkelijke plant!

Ja dat klopt, dat gaat dan ook lekker snel. En tegelijkertijd met het zaaien van de tuinkers in de eerste les werd dan ook sla gezaaid. Dat is ook een snelgroeïende groente. En na twee weken werd de tuinkers geoogst en kon de sla verspeend worden. De sla kon dan nog vier weken groeien en het lukte dan net om binnen die zes weken te oogsten. Dus wat dat betreft wordt het wel beperkt dat ik alleen iets met tuinkers en sla deed, maar het is een goed alternatief voor een moestuin buiten. Het grote voordeel is natuurlijk wel – dat heeft mijn vriendin ook aangegeven – dat je er niet steeds op uit hoeft. Als je de schoolmoestuin buiten hebt moet ook wel elke keer daar naar toe. Dat kost best wel tijd en organisatie. De ouders moeten daar bij betrokken worden, dat is tegenwoordig best wel lastig. En als je met de fiets op pad gaat dan moet dat ook georganiseerd worden dus dan ben je er best veel tijd mee kwijt. Ik kon dus binnen die zes weken lessen geven van een uur, waarbij ik daadwerkelijk een uur had. Dus dan ben je niet eerst nog een halfuur bezig met fietsen of wat dan ook. Dat is dus ook een voordeel.

En als je dan eenmaal de tuinkers en de sla gezaaid hebt, dan kun je dat uiteindelijk nog wel een keertje gaan oogsten en de sla verspenen maar uiteindelijk hoeft je dan niet veel te doen. Dus het kwam er op neer dat ik dus in die zes weken – waarin wekelijks les gegeven werd – dat er dus een les geven werd om de moestuincontainer heen dat dan met gezonde voeding te maken heeft.

Leuk zeg! Hoe was de lesopbouw tijdens deze zes weken?

Tijdens de eerste les ging het over de grond in de moestuincontainer, de bodem. Er werden regenwormen in de bak los gelaten. De tweede les kregen de kinderen les over de regenwormen, die gingen ze onder de microscoop bekijken. Bij de derde les werd dan de tuinkers geoogst en werd het gegeten op een cracker, dat konden ze dan proeven. De vierde les ging dan over suiker, dan nam ik allerlei producten mee die zij ook eten. En dan moesten ze per product bepalen hoeveel ze per portie aan suiker binnen zouden krijgen. Elk groepje kreeg dan bijvoorbeeld een granenproduct, een flesje cola of wat dan ook. En op basis van wat er op het etiket stond, gingen ze bepalen hoeveel suikerklontjes erin zaten. En aan het eind van die les kwam op de tafel wat die kinderen normaal gesproken op een dag eten. Daar kwamen dan bakjes voor te staan met de hoeveelheid suiker. En op het einde van de les werd alle suiker bij elkaar gedaan en dan konden ze kijken hoeveel suiker ze binnen krijgen. Soms waren dat wel tussen de veertig en zestig suikerklontjes die ze op een dag binnen kregen. Dat was best een eye-opener voor die kinderen. Dus zoals gezegd was de moestuin of schoolmoestuin, de moestuincontainer, dus eigenlijk een soort verbindende factor om daarbinnen een aantal lessen te geven. Nou, de vijfde les was dan een smaakles. Dat ging over kruiden en allerlei producten met een specifieke soort smaak – zout, zoet, zuur, bitter en umami – en dat gingen we dan proeven. En in de zesde les gingen we de sla oogsten. Met die sla gingen ze een broodje gezond maken en dat aten ze dan in de klas op. Dan was er nog een uitleg over de Schijf van Vijf, over wat ze dan elke dag konden eten en wat elke week.

Dus het is geen reguliere moestuin buiten waar je dan elke week naar toe gaat gedurende een aantal weken. Maar het is meer een soort alternatieve vorm binnen de school waarbij de kinderen – met name in de weken dat je aan het wachten bent tot alles gegroeid is – educatie krijgen.

Ja, precies. Wat leuk van je dat je dat allemaal zo in elkaar hebt gezet!

Wel, het is in eerste instantie samen met Stad en Natuur gebeurd. Die zijn de samenwerking destijds met me aangegaan, maar inmiddels zijn onze paden gescheiden en heb ik in de tussentijd een eigen lesprogramma ontwikkeld. Dus van Stad en Natuur hebben ze in eerste instantie mij de kans gegeven om dit op een aantal scholen te doen. Toen wilden zij toch iets anders en ben ik zelf verder gegaan hiermee. Ik heb uiteindelijk geprobeerd om subsidie aan te vragen via Jong Leren Eten-programma en ik heb ook best veel scholen gevonden die geïnteresseerd waren. Alleen om één of andere reden heeft geen enkele van deze scholen subsidie gekregen hoewel ze wel aanvragen gedaan hebben. Dus helaas moest iedereen toen ook stoppen.

Oh dat is apart, daarover kan ik eens een keer navraag doen bij Jong Leren Eten.

Nou, als je het terloops ter sprake kan brengen is dat prima. Ik heb alle scholen in Zeewolde, Lelystad en Almere per mail benaderd en naar de scholen in Almere en Zeewolde heb ik ook nog een kaartje gestuurd aan het einde van de zomervakantie. Nou, er waren best wel veel scholen die geïnteresseerd waren maar daardoor waren de scholen ook bewust geworden van het idee dat de subsidie bestaat. Die scholen zijn toen de subsidie gaan aanvragen maar niet persé met mij als begunstigde. Ze hadden heel veel belangstelling en uiteindelijk kwam het er schijnbaar op neer dat er geloot werd. Aan geen enkele school die zich had aangemeld was er subsidie toegekend dus dat was heel erg jammer. Dat was ook de reden dat ik er mee moest stoppen. Misschien speelde ook mee dat ik geen voedingsdeskundige of diëtist ben. Maar dat maakte wel dat ik op een leuke manier les gaf aan de kinderen die daar allemaal super enthousiast over waren.

Ik heb nog wel overwogen om bij die scholen een kort programma te doen en een soort deelcertificaat ergens voor te halen. Dit zal voor scholen en Jong Leren Eten dan waarschijnlijk wel belangrijk zijn als een soort erkenning van "O zie je wel, dit is niet zomaar een amateur die les geeft". Op die manier wil ik wel een kwaliteit kunnen garanderen. Maar ook omdat op een gegeven moment de subsidie niet kwam, was dit voor mij niet meer haalbaar.

Precies, dat snap ik. Ik heb wel begrepen van Jong Leren Eten en IVN dat zij samen een programma hebben ontwikkeld om moestuincoach te worden. Dit programma is vier hele werkdagen, volgens mij is dat verdeeld over een half jaar. Ik kan je sowieso de link opsturen zodat je kan kijken wat het precies inhoudt en of het voor jou misschien interessant is.

Ja wel, ik kreeg ook het idee dat de subsidieregeling in het tweede jaar veel meer gericht was op het naar buiten gaan en buiten bezig zijn. Misschien omdat ik me ook onvoldoende gekwalificeerd heb. Het is iets dat binnen gebeurt en het grote voordeel daarvan is dat het moestuinieren het hele jaar door kan. Daardoor kun je binnen een jaar ook veel meer leerlingen bereiken. Ik heb bijvoorbeeld een school gedaan die per groep twee klassen had. Bij wijze van spreken kan ik binnen een jaar heel veel leerlingen bereiken.

Inderdaad. En je bent ook niet seizoensgebonden zoals je dat net zegt.

Ja het is natuurlijk veel leuker om het buiten te doen, absoluut. En ook beter. Het alternatief daarvan is de moestuincontainer binnen. Het is een andere vorm en door de praktische beperkingen heb je ook een andere opbouw en ligt de nadruk veel meer op

gezonde voeding. En het stukje regenwormen – we hebben regenwormen bekeken onder de microscoop.

Dat is inderdaad ook leuk! Dan zien ze gelijk hoe dat proces werkt.

Ja en ook de link van regenwormen – ze hebben dus bepaalde stoffen nodig van de grond. Dat is dan de verbinding naar vitamines en mineralen; wat voor mineralen en vitamines heb jij nodig? Zo waren er allemaal bruggetjes.

Ja, leuk. En stel: Er komt een basisschool bij je met de vraag of ze met je kunnen samenwerken en dat je de lessen voor ze verzorgt. Wat voor redenen krijg je van scholen dat ze willen moestuinieren?

Met name het in de school met de klas een activiteit kunnen doen. Het bezig zijn met de klas en dat hun nieuwsgierigheid wordt geprikkeld over hoe iets groeit. En met een moestuincontainer die op het terrein van de school staat is het natuurlijk heel anders dan als je één keer per week naar de moestuin gaat, wat op zich ook leuk is omdat je iets sneller ziet groeien omdat je minder vaak naar de moestuin gaat. Verder zijn de kinderen tijdens het moestuinieren veel praktischer en directer bezig. De moestuincontainer is een moestuinproject maar het is toch anders dan buiten. In die zin kiezen scholen ook om hele andere redenen voor de moestuincontainer, zo kan het bijvoorbeeld het hele jaar door. Maar aan de andere kant zijn scholen natuurlijk ook afhankelijk van subsidie. Het is gebleken dat scholen niet kunnen moestuinieren als er geen extra geld voor wordt vrijgemaakt. De subsidieregeling was er en ik heb het zo aangeboden en scholen zien dat en worden natuurlijk enthousiast. Maar uiteindelijk was er geen subsidie toegekend.

Hmm, ik kan eventueel wel een keer navraag doen wat dan de reden is vanuit Jong Leren Eten.

Ja erg fijn! En ik ben natuurlijk ook benieuwd wat je op papier hebt staan voor je afstudeeropdracht. Als het klaar is en je kan het me mailen, dan zou ik dat erg leuk vinden. Dan kan ik ook even meekijken wat je ervan gemaakt hebt.

Ja tuurlijk, want ik heb ook enquêtes afgenomen bij directeuren van basisscholen en het is dan ook wel leuk dat je inzicht krijgt bij verschillende kanten.

En welke scholen heb je gedaan?

Zo uit mijn hoofd de Aurora, die hebben gereageerd

Ja die waren wel geïnteresseerd dus. Want die hebben ook subsidie aangevraagd en niet ontvangen. Ik heb namelijk contact gehad met een leerkracht van de Aurora – tijdens de zomerschool heb ik daar les gegeven met moestuincontainers, maar dan lag de nadruk wat meer op gezonde voeding. Die leerkracht werkte dus op de Aurora en die had subsidie aangevraagd, alleen die heeft dat niet gekregen.

Wel, de Aurora was dus één van de scholen die hebben gereageerd op de enquête. Ik zal dan uiteindelijk wel het hele rapport opsturen dan, dat is vast wel interessant om te lezen.

Jazeker!

En zijn er ook nog dingen bij het moestuinieren waar scholen tegenaan lopen en waar ze nog extra hulp bij krijgen?

Wel, in mijn geval is het zo dat scholen het eventueel zelf kunnen doen. Dan krijgen ze dus het lesprogramma van mij en dan geef ik één keer dat lesprogramma op school. Dan kan een gedelegeerde leerkracht die het project gaat draaien meekijken en zien hoe het allemaal werkt en draait. Dus in theorie kunnen ze van mij dan ondersteuning krijgen om het zelf te gaan doen. Het komt er op neer dat ik in principe vijftig euro per uur reken. Uiteindelijk is het een groot bedrag als je op alle scholen voor alle klassen dat doet. Dat zou dus ook kunnen betekenen dat scholen op een gegeven moment zelfstandiger worden en van mij dan enkel steun krijgen in alle technische dingen.

Dat snap ik. En wat denkt u dat er nodig is om een moestuinproject echt succesvol te maken?

Ik denk dat gedrevenheid belangrijk is en dat de leerkrachten het zelf ook leuk moeten vinden. Je moet dat enthousiasme wel over kunnen brengen op de kinderen. Dat een leerkracht naast interesse voldoende ervaring heeft om het tot een succes te laten worden. Want als je als leerkracht dit gaat doen zonder dat je weet waar je aan begint, is dat erg lastig. Kijk, die succeservaring is naar mijn idee super belangrijk voor die kinderen. Dat ze thuis komen en zeggen: "Papa, mama, wat ik nou weer gedaan heb!" En dat ze bij wijze van spreken ook zin krijgen om thuis iets met moestuinieren te gaan doen. Al is het maar een potje met aarde in de vensterbank maar dat ze in ieder geval er zin in krijgen en het ook leuk vinden. Dus ik denk dat een gedreven leerkracht die ook kennis van zaken heeft er voor kan zorgen dat zo'n project succesvol wordt.

Interessant! Zijn er nog bepaalde aandachtspunten waarvan het handig is dat er in de toekomst meer aandacht aan wordt besteed?

Wel, terugkomend op het stuk over vandalisme: dat er wel een aantal risico's aan verbonden zijn. Want het is zo sneu als die kinderen geconfronteerd worden met iets dat totaal leeggeroofd is. Dat is ook een argument om te kiezen voor moestuincontainers. Het gebeurt gewoon dat er projecten stuk lopen om die reden. Er zijn ook projecten die wel goed gaan maar men moet zich wel bewust zijn van de maatschappij. Almere is toch net iets anders dan Soest of Baarn weet je wel. Dat is nu eenmaal zo, daar kun je niet veel aan doen. De kans dat het hier mis gaat is helaas groter dan elders, vanwege diefstal en vandalisme. Helaas worden scholen in Almere daarmee geconfronteerd en ze hebben niet altijd geld om er een hek van twee meter omheen te zetten. Ik denk dat het als school iets is waar je rekening mee moet houden zodat je maatregelen kan nemen. Zo kunnen jongeren bij de tuinen betrokken worden en kan men aan hun vragen om mee te helpen in plaats van dat ze in de verleiding komen om de moestuinen te vernielen. Het is een realistisch scenario. Het hoeft niet te gebeuren maar scholen kunnen er rekening mee houden. Als je er van tevoren op kunt anticiperen is het risico gewoon veel kleiner. Ik zou ook graag mijn moestuincontainers buiten op het schoolplein zetten maar ik weet nu eenmaal dat het vaak plekken zijn waar hangjongeren elkaar ontmoeten. Dat gaat dan gegarandeerd mis. Als je die jongeren op de één of andere manier kan betrekken om mee te werken zou dat een win-winsituatie zijn.

Dat zou inderdaad wel een goede aanpak zijn.

Op welke manier denk je dat er meer scholen in Flevoland enthousiast gemaakt kunnen worden om te gaan moestuinieren?

Wel, ik denk dat veel scholen het wel willen maar dat het stukje subsidie – de financiering – en het tot de beschikking hebben van een stukje grond een beperking kunnen zijn als dat niet aan de orde is. Er zijn natuurlijk genoeg stukken grond in de wijk rondom een school alleen dat is dan weer een bestemmingsplan en dat mag dan niet gebruikt worden van de gemeente. Daar moet je dan toestemming voor vragen en dan kom je al gauw uit bij zoiets als een stukje boerenland. Alleen daar heb je dan weer de problemen van het dikke vette klei waar je een paar jaar iets mee moet doen voordat je het kunt gebruiken. En verder denk ik dat alle scholen de voorkeur geven aan subsidie omdat er de afgelopen jaren veel bezuinigd is in het onderwijs. Ze komen natuurlijk sowieso leerkrachten tekort en als die dan buiten de school nog iets anders moeten doen dat veel tijd kost – je bent zo een middag bezig – dan wordt wel vaak gekozen voor dingen die minder tijds- en arbeidsintensief zijn. Je hebt natuurlijk ook weer ouders nodig om zo'n project te kunnen doen met een moestuin buiten. Die zijn tegenwoordig ook steeds minder beschikbaar; vaak zijn beide ouders kostwinners en aan het werk. Dus het is tegenwoordig best een uitdaging om het voor elkaar te krijgen.

Dat snap ik. Er is inderdaad wel veel mankracht nodig ervoor om het succesvol te maken. En uiteraard is er ook de inzet en kennis nodig.

Nou, en tegenwoordig is er de behoefte aan vergroening van de schoolpleinen. Heel lang was het zo dat schoolpleinen uit veel tegels bestonden en je ziet nu wel een behoefte om de scholen te vergroenen. Mijn idee is dan om met een vrachtwagen een hele berg aarde te storten in het midden op het schoolplein en strooi dan lekker zaadjes uit. Laat het allemaal groeien! Het hoeft namelijk niet allemaal zo precies binnen de lijntjes te zijn. Je kunt ook als school een vrachtwagen met tuin- of potgrond bestellen en dan op het schoolplein een berg maken. Dan moet je wel zorgen dat de grond vochtig blijft maar dat is dan weer een taak voor de kinderen, het steeds water geven. Laat de plantjes dan gewoon lekker groeien en de kinderen kunnen kijken hoe alles ontwikkeld. Ik heb dat toevallig zelf in de tuin gehad. Ik was gestopt met het schoolmoestuinproject dus ik had best nog veel potgrond over. Dat heb ik toen in mijn tuin gegooid als een soort berg terwijl er nog allemaal zaadjes in zaten. Dus op ten duur kwamen er zonnebloemen, tomatenplantjes en slaplantjes op. Dus dat ging gewoon heel natuurlijk groeien. Het was dus helemaal niet persé ergens een stukje grond waarbij iedereen een deel krijgt toegewezen. Het is gewoon een idee om als school een flinke berg potgrond ergens te storten en daar zaadjes op te strooien. Laat het dan groeien zonder dat je het idee hebt van “O, moeten we nu radijsjes gaan kweken of tomaten?” Dat zie je vaak bij schoolmoestuinen; het is een stukje grond van vier bij vier, en dat wordt opgedeeld in stukjes waarna er allerlei rijtjes komen van verschillende planten. Terwijl het bij kinderen veel meer om de beleving en verwondering gaat van welke plantjes er allemaal opkomen, weet je wel? Dat ze van te voren nog niet weten wat er gaat gebeuren en ze ook per plant gaan kijken wat voor soort het is omdat alles door elkaar staat. Het is een gedeelte speelsheid, ik heb zelf een jaartje de kunstacademie gedaan. Dus ik ben ook veel meer van de beleving en om te kijken hoe je kinderen een stukje beleving kunt meegeven. Het feit dat er een vrachtwagen komt die wat aarde op straat stort waarna de kinderen het met kruiwagens naar het schoolplein brengen is dan een eerste stap. Daarna kun je er regenwormen in loslaten, dat vinden ze ook superleuk. Vervolgens ga je lekker wild zaaien en gewoon afwachten wat er uiteindelijk komt. Het leuke is dat het altijd succesvol is, want als de ene soort niet opkomt doet een ander dat wel.

Dat is zeker een erg leuk idee! Ik hoor ook erg het creatieve in jou terug steeds.

Jazeker, dat is mijn stukje bevlogenheid. Het gaat er bij de kinderen met name om de beleving, weet je wel? Met Stad&Natuur heb ik namelijk ervaren dat zij een heel dichtgetimmerd lesprogramma wilden met allemaal werkbladen. Het is natuurlijk ook hun product, zij hebben een educatief product dat op papier staat. Daarom moet je de lessen ontwikkelen en duidelijk op papier zetten. Maar je moet je voorstellen: dan kwam ik bij een school en dan gingen we dat doen, terwijl die kinderen 's ochtends al de hele tijd in de leslokaal gezeten aan tafels en 's middags zin hadden om gewoon lekker los te gaan. Ze hadden absoluut niet de behoefte om een werkblad te krijgen dat ze dan in moesten vullen. Ik ben meer voor spontaniteit om de beleving te hebben, om te ervaren en te verwonderen. Ik heb dat met die kinderen natuurlijk steeds meegemaakt: dat ze de regenwormen vasthouden, dat ze de tuinkers supersnel zagen groeien en dat ze het gingen proeven met sla. Dat is dan allemaal beleving en dat hebben die kinderen juist keihard nodig na een hele ochtend theoretisch les krijgen. Dan hebben ze 's middags juist even behoefte aan een uurtje heerlijk doen en met hun handen in de aarde te wroeten.

Oké, dus beleving speelt bij jouw echt een heel belangrijke rol?

Het is ook mijn persoonlijke beleving die heeft gemaakt dat ik er enthousiast over ben. De enige manier om hun enthousiast te krijgen is hun ook die beleving te geven en ze daarin aan te moedigen. Er zijn ook kinderen geweest die vroegen: "Meneer, heeft u handschoenen? Ik vind het namelijk zo vies." Wat is er nou leuker dan om met je handen in de aarde te wroeten? Je krijgt dan inderdaad vieze handen, so what?

En wat vindt u nog meer een belangrijk aspect naast beleving?

Ik denk dat het sowieso een paraplubegrip is van wat is zojuist zei: ervaren, meemaken, ruiken, proeven, voelen en dat soort dingen. En wat ik al eerder noemde, het moet een succes zijn. Het mag natuurlijk ook mis gaan maar er moet niet te veel misgaan. Dus in die zin zijn beleving en succeservaring belangrijk. Waar ik het net ook over had: zo'n leerkracht moet die beleving stimuleren, enthousiast zijn en kennis van zaken hebben. Eigenlijk zou die het niet uit een boekje moeten halen maar het gewoon zelf gedaan hebben en er enthousiast over zijn.

Ja inderdaad! Vanuit Jong Leren Eten hebben ze een aantal criteria vastgesteld waarmee ze de kwaliteit willen waarborgen. Dat zijn: duurzaamheid, ervaringsgerichtheid, gezond eten, voedselproductie en consumentenvaardigheden – dus dat ze proeven en nieuwe smaken leren ontdekken..

Precies, en daarop inhakend ook etiketten leren lezen. In principe voldeed ik daar allemaal aan. De school was zelfs zo enthousiast dat ze ook een filmpje hebben gemaakt. Alleen om de één of andere reden heb ik geen enkele school gehad die subsidie kregen dus dat is wel erg jammer. Dat betekent dan ook dat ik er niet mee verder kan gaan.

Ja, vervelend! Heeft u ook ervaring met koken met de producten samen met de klas? U vertelde net over tuinkers op crackers..

Dat klopt. We hebben een recept gemaakt met tuinkers, citroensap, suiker en wat roomboter dat we dan op een cracker deden. Dat is dan een recept zodat ze tuinkers kunnen proeven. Verder hebben we een broodje gezond gemaakt met tomaten,

komkommer en gekweekte sla uit de moestuincontainer. Zelf namen ze dan een broodje mee met kaas. Voor het gemak noem ik het koken, maar het is bijvoorbeeld niet soep maken want daar leent de moestuincontainer zich dan niet voor. Ik weet dat Stad&Natuur een programma hadden waarbij ze werkten met een kok en samen soep gingen koken. Daar is ook een filmpje van, dan moet je het even opzoeken op YouTube op het kanaal van Jong Leren Eten. De kinderen sneden toen alles van de moestuincontainer in stukjes en dat ging dan in zo'n grote pan, het was een koperen ketel boven een open vuur. En dan maakten ze samen soep.

Wat leuk om te horen joh! En hartstikke leuk om je gesproken te hebben.

Als je achteraf nog vragen hebt kun je me appen of een belafsprak maken. En stuur het uiteindelijk maar op, ik ben benieuwd wat je er van maakt.

Ik zou het zeker leuk vinden om het op te sturen als het klaar is, dankjewel!

Interview respondent 3 – Ron van der Zwet

Functie: Initiatiefnemer ONZE Volkstuinen in Almere en aanbieder moestuineducatie

Datum: 01-04-2020

Aan het begin van het gesprek stelden de interviewer en de respondent zich aan elkaar voor. Vervolgens werd bij de respondent gecheckt of er vooraf vragen waren naar aanleiding van de informatiebrief, en werd deze indien dat het geval was beantwoord. Verder is er gevraagd of het interview opgenomen mocht worden, waarop de respondent toestemming gaf. Het gehele interview is hieronder uitgeschreven.

Ron - Zo Kylie, je hebt een mooi onderwerp gevonden!

Kylie - Ja klopt, ik ben er wel enthousiast over. Het is leuk om met verschillende mensen in gesprek te gaan en ook bij scholen te kijken wat er goed gaat bij het moestuinieren en waar zij behoefte aan hebben.

Ron - Ja volgens mij is er best wat mee te doen.

Wat zijn volgens jou redenen zijn dat basisscholen gaan moestuinieren met kinderen?

Wel, wij doen het moestuinieren in de kas en er is één school dat hier een moestuin heeft. Voor mij is het mooiste om een stukje bewustzijn mee te geven aan de kinderen van hoe iets groeit. Want voor hen is het tot nu toe alleen een zak sla pakken in de supermarkt terwijl sla helemaal niet in een zak groeit.

Ja precies, dus dat ze leren waar hun eten vandaan komt.

Ja en dat ze dus ook zaaien en leren dat er uit een zaadje een nieuwe plant komt. Om de kinderen dat stukje te zien beleven, dat is erg leuk om te zien. De verwondering dat ze zien hoe een plantje groeit.

Ja dat kan ik me voorstellen! En die ene school die bij u moestuiniert; heeft u een idee van tegen welke problemen soms aangelopen worden? En hoe speelt u daar op in?

Wel, we doen het nu al een paar jaar en dit is de tweede school die bij ons tuiniert. Allereerst is het het belangrijkste dat je een enthousiaste juf hebt. Want als er geen enthousiaste leerkracht is die er tegen op kijkt om met de klas naar de schooltuintjes te gaan, dan wordt het niets. Dus het enthousiasme bij de leerkracht is heel belangrijk. Ten tweede kan het ook een probleem zijn om vervoer te regelen. We zijn in de kas gestopt met de leeftijd van tien tot twaalf jaar, want die zijn erg beweeglijk en het is lastig om ze wat bij te brengen. Dus bij ons komen de groepen 3, 4 en 5. Die kunnen niet altijd fietsen dus dan moet er vervoer geregeld worden, dat is ook wel een ding.

Ja want jullie zitten op de Hugo de Vriesweg in Almere dacht ik?

Ja dat klopt.

Grappig! Efibia, het bedrijf waar ik stage heb gelopen zit daar naast.

Ja inderdaad, wij zijn burens van elkaar haha.

Om verder op je vraag terug te komen; een derde probleem is de schoolvakanties. Een moestuintje begint namelijk pas echt te groeien in juni en juli en bij scholen is dat het einde van het jaar. Dan hebben ze vaak een eindfeest, de kampen, de afronding van wat taken op school en daarna de zomervakantie en het opstarten. Dan ben je zomaar twee maanden niet bij het moestuintje en dan kan het wel ontploffen zeg maar. Er moet dan wel iemand zijn die het onderhoud, een gedreven leerkracht die het tuinieren ook als een hobby en passie ziet.

Oké! En zijn er dan ook ouders die meehelpen of het vooral die er energie in steekt?

Ja het is vooral de leerkracht die dat echt goed moet aansturen. En soms zijn er wel ouders die ook willen helpen maar die doen het niet altijd uit zichzelf. Dus uit mijn ervaring moet het vooral vanuit een leerkracht komen die er wat mee heeft. Als je bijvoorbeeld twee ouders hebt; de één komt 's ochtend en de ander 's middags en er is net water gegeven of er is geplukt, dan kan dit ruzie opleveren. En dat is niet de bedoeling, we houden het graag gezellig.

Wat denkt u dat er nodig is om een moestuinproject succesvol te maken?

Ik denk dat als een school zo'n project doet dat ze het ook moeten uitbesteden. Door iemand in te zetten die daar les in geeft, er verstand van heeft, het goed voorbereidt, zorgt dat er goed materiaal is, iemand die weet waarover die praat zodat de juffen en meesters eigenlijk ontzorgd worden.

En geef je zelf ook begeleiding en kennis of laat je dit vooral aan de scholen over?

Dat hebben we jarenlang wel gedaan maar ik heb niet zo veel met lesgeven. Ik heb het een tijd gedaan maar op een gegeven moment lopen er lastige kinderen bij en die heb ik gewoon buiten gezet. Ik ben geen leraar dus je moet dan wel echt iemand hebben die met kinderen om kan gaan, het verhaal snapt en daar wat mee wil doen. Ik denk als je het uitbesteed aan een bedrijf of expert dat je dan veel wijsheid aan de kinderen meegeeft.

Dus het didactische is echt heel belangrijk hierin?

Ja, klopt.

En stel: Een school tuiniert en ze lopen tegen dingen aan, wat zijn dan redenen om te stoppen met het moestuinieren?

Wel.. Een school begint graag en dan hebben ze het idee om een moestuin in te richten. In eerste instantie krijgen ze iedereen enthousiast. En in het tweede en vooral het derde jaar dan is het een gewoonte geworden. Het is niet meer nieuw voor de ouders en de leerlingen, het spannende is er dan ineens van af. Daarnaast kost het ook nog eens tijd. En weet je, het moestuinieren is natuurlijk wel erg bijzonder; mijn kinderen zijn ook groen opgevoed. Maar ik zou het toch misschien raar vinden als ik in een dorp woon en mijn kinderen gaan een paar keer met school naar een moestuintje. Er zijn ook belangrijke vakken op school, laat ze dan eerst hoger scholen voor bijvoorbeeld Engels en wiskunde. Maar uiteindelijk heb ik me ook laten overtuigen door de school dat het voor de kinderen essentieel is om dat stukje groene educatie mee te krijgen. En naast het feit dat ze over de oorsprong van hun eten leren, heb je ook het obesitas verhaal. Want kinderen die meer moestuinieren zijn minder gevoelig voor snoepen en dik worden. Ze zijn zich bewuster van gezonde voeding en leren dat een tomaat, komkommer of wortel

ook gewoon lekker is. Ze proeven nieuwe smaken. Dus als die groene educatie er is, werkt het wel goed.

Op welke manier ondersteund u leerkrachten en scholen op dit moment?

Wanneer er vragen zijn, kunnen wij die beantwoorden of ze in materialen voorzien. En voor de rest zijn de leraren die bij ons tuinieren enthousiast en die draaien het zelf wel.

En welke aandachtspunten ziet u voor toekomstige projecten waardoor het een succes kan worden?

Wel, het moet gedragen worden door de leerkrachten, daar kom ik steeds op terug. Het is gewoon hetzelfde als een leerkracht die van wiskunde houdt en er niets aan vindt om aardrijkskunde te geven. Dus dat is de basis om een project tot een succes te maken. Wij zitten misschien wel net iets te ver weg van het dorp. Maar het zou prettig zijn als je bij het schoolplein een hoek hebt wat afgesloten is waarin ze kunnen tuinieren en waar meer overzicht is.

Ja precies, dus je bedoelt op het eigen terrein van de school?

Eigenlijk wel ja. Maar dan moet het niet zo zijn dat iedereen er bij kan en mensen in het weekend de tuinen leeg halen. Hier in Almere is er soms sprake van vandalisme.

Hm-hmm, en hoe gaan jullie om met vandalisme?

Wij hebben een afgesloten kas en als we er niet zijn dan kunnen alleen klanten met een sleutel naar binnen.

Dus bij jullie is vandalisme zo goed als uitgesloten?

Ja het wordt wel een stuk lastiger gemaakt. Het gebeurt nog wel eens, dat is dan vooral het pikken van een komkommer uit andermans tuin bijvoorbeeld.

Nou, het is wel fijn om te horen dat het bij jullie in ieder geval goed gaat.

Dat is zeker zo!

Op welke manier nemen nieuwe scholen contact met jullie op?

Nou, er komen niet zozeer veel scholen bij ons tuinieren maar wij verkopen ook groenteplantjes. Zo kunnen de school met kinderen deze op de locatie zelf planten. Dat loopt bij ons makkelijker dan hier ter plaatse moestuinieren. Dat doen we alleen met Aurora en voor de rest is het al gauw te ver weg. Dus we leveren slaplantjes en andere groentesoorten aan de scholen zodat ze dat zelf kunnen planten.

En op welke manier denkt u dat scholen die nog niet bezig zijn met moestuinieren hiervoor enthousiast gemaakt kunnen worden?

Ik denk dat het belangrijk is dat het verhaal verteld wordt van de gezondheid die hier achter speelt. Het is bewezen dat obesitas veel minder worden als je meer met groen bezig bent. Dat wordt nu toch een beetje de toekomstziekte, dus dan kan dit verhaal uitgedragen worden. Een goed voorbeeld is een verzekeringsmaatschappij: als de verzekering premies betaalt aan iemand die het moestuinieren begeleid, dan is dat natuurlijk vooraf investeren in de toekomst. Maar die verzekeringsmaatschappijen zijn daar op dit moment nog niet echt mee bezig.

Ja dus dat is nog wel een kans die aangegrepen kan worden.

Hoe ervaren jullie het moestuinieren op dit moment?

De mensen die bij mij een tuintje hebben vinden het heerlijk en hebben er vol overgave in. Dus dat gaat wel goed!

Leuk, leuk!

Wel, Jong Leren Eten is de organisatie waar ik mee samen werk voor mijn afstudeerwerkstuk. Zij willen ook kijken naar op welke manier de kwaliteit gewaarborgd kan worden bij moestuineducatie. Wat zijn volgens u belangrijke aspecten om de kwaliteit te kunnen waarborgen? U kunt bijvoorbeeld denken aan duurzaamheid of de beleving. Hoe kan daar op ingespeeld worden?

Bij ons is alles biologisch dus wij hebben altijd het verhaal van de circulatie van insecten. Dat het ene beestje het andere beestje opeet en dat niet alles lukt als het om biologisch en gezond gaat. Het verhaal van compost wordt bij ons altijd verteld. En het bezig zijn met de natuur is eigenlijk al het belangrijkste. Ik vind dat kinderen al zoveel voor de kiezen krijgen en ik houd het graag leuk en gezellig met ze, dus een beetje het speelsheid. Dus om een voorbeeld te geven: We hangen zakjes met hele kleine spinmijtjes uit en die eten de schadelijke insecten op zoals de witte vlieg en de trips. Dat is een zakje van 5cm bij 5 cm en daar zitten dus 1500 beestjes in die er in een maand tijd uitkomen. Dan heb je al het grapje dat ik vertel "Ze zijn net zo groot als een olifant". Dan lachen ze natuurlijk al en dan heb je gelijk even de aandacht. Dan vragen ze "Dat kan toch niet?!" en dan zeg ik "Precies, dat kan niet." Zulke interactie vind ik heerlijk, het zwaar maken doen ze maar op school. Ik vind dat moestuinieren leuk moet zijn.

Ja precies! En je had het natuurlijk net ook al over het compostverhaal. Kun je daar nog wat verder op in gaan?

Wij hebben hier zelf bakken met compost klaar staan voor klanten en dan vertel ik de kinderen wat compost is. Ik zeg dan: "Voel er maar met je hand in." De meesten vinden dat spannend of vies en dan vertel ik dat er verschil is tussen compost en mest. Compost is namelijk gewoon van plantenresten. Bij ons is het geen compost van huis, tuin en keuken maar van bossen. En dan pakken die kinderen een handje en dan voelen ze dat er echte takjes in zitten en het is leuk om hun reactie daarop te zien. Je laat die kinderen natuurlijk niet in mest wroeten, dan kan echt niet.

Nee dat kan ik me goed voorstellen, haha. En wat voor reacties krijg je van de basisscholen? Wat gaat er goed bij het moestuinieren?

De meeste directeuren die ik spreek vinden het allemaal gedoe, veel werk. Al het regelen en organiseren, budget vrij maken, hoe plan je het tuinieren in, vervoer regelen. Ze hebben het eigenlijk al druk zat, dat is denk ik het probleem in deze tijd. De scholen hebben het gewoon druk zat.

Ja, je vertelde net ook al dat je erover denkt van "Waarom zou je gaan moestuinieren met de kinderen als ze in die tijd ook beter Engels kunnen leren spreken?"

Dat klopt! Ik vind dat je er echt een goed verhaal van moet maken als je moestuinieren op de basisscholen wilt stimuleren.

En welke positieve ervaringen delen scholen over het moestuinieren met je?

Wel, dat de kinderen de ervaring delen van het groente kweken. Dat ze 's ochtend met de klas naar de tuin gaan en 's middags de kropjes sla en rucola op hun brood kunnen doen. Dus erg het praktische gedeelte; dat groente lekker is en dat een biologisch gekweekte komkommer anders smaakt dan uit de supermarkt. En als je verwoordt dat iets lekker is, merk je al gauw dat iedereen het in eens lekker vindt. Het is vooral het verhaal van het bewust worden; zelf groenten kweken is leuk en lekker.

Oké, dus het beleven is vooral belangrijk! En net kwam ook al het woord 'subsidie' even ter sprake. Vanuit Jong Leren Eten is het mogelijk om de subsidie 'Lekker naar buiten' aan te vragen. Heeft u er al eens van gehoord of weet u van scholen dat ze er mee bezig zijn?

De scholen bij ons kloppen vooral aan bij de gemeente en eigenlijk heb ik nog nooit van die subsidie gehoord.

Oké, want dat wordt dus geregeld vanuit Jong Leren Eten en – zo uit mijn hoofd gezegd – kunnen scholen via die subsidie zo'n tweeduizend euro maximaal krijgen voor allerlei activiteiten die onder moestuinieren vallen. Ik kan je zometeen even de link opsturen..

Ja dat is misschien wel leuk, want we krijgen best weleens aanvragen voor rondleidingen. Dat doen we dan in Almere met Stad&Natuur. En dit voorjaar valt dat natuurlijk wel tegen omdat de rondleidingen niet doorgaan vanwege covid-19. Wij geven normaal gesproken rondleidingen in de kas en dat combineren we met een smaak- en voelbelevens, en dit doen we met Stad&Natuur.

Ja, ik zag al op de website dat er bij jullie rondleidingen aangevraagd kunnen worden.

Dat is ook écht heel leuk ja! Wij laten kinderen in een halfuur de kas zien; van de planten tot het water geven, hoe alles in de kas groeit, met de bijen en het compost. Na al die tijd hebben we genoeg ervaring over hoe dat werkt.

En weet u ook of scholen hun subsidie ook besteden aan educatie, zoals bijvoorbeeld les van een deskundige. Of denkt u dat ze vooral aan materiaal besteden?

Ik denk dat het vooral aan materiaal wordt besteed, maar ik denk dat er ook genoeg opties voor scholen zijn om gastlessen en docenten te regelen. Verder zijn er vast genoeg organisaties die diensten kunnen verlenen. Scholen kunnen ook altijd informeren voor rondleidingen bij ons.

Fijn om te weten! Bedankt voor het interview en ik stuur die link van de subsidie 'Lekker naar buiten' zo op via de mail. Zo ben je gelijk op de hoogte van alles en kun je indien mogelijk met een school samenwerken en gezamenlijk deze subsidie aanvragen.

Ja precies, fijn om te weten!

Dat vind ik ook leuk van dit onderzoek doen. Ik spreek verschillende mensen van basisscholen of eigenaren van moestuincomplexen en lang niet iedereen weet van de subsidie af. Het is namelijk de missie van Jong Leren Eten dat het geven van

moestuineducatie en lessen over gezonde voeding aan scholieren laagdrempiger wordt en op deze manier kan dat.

Het was leuk om je gesproken te hebben. Bedankt voor het interview en alle informatie!

Ja en jij succes met je opdracht!

Dankjewel hoor! En jij bedankt voor je tijd!

Is goed, tot ziens!

Bijlage IX: Grove data enquêtes

Hier komt de grove data van de enquêtes, overgenomen uit Excel. Naar deze bijlage wordt gerefereerd in het stukje “Analyse enquêtes” in hoofdstuk 3.

Naam school	Adres	Plaats	Mailadres	Telefoonnummer		Vraag 1
Shri Ganeshaschool	Regentesseweg 1	1312 AA	info@shriganesha.nl	036-5232514		Nee
Aurora	Aprilstraat 105	Almere	directie@aurora.asg.nl	036-5356077		Ja
OBS De Achtbaan	Dordrechtplein 2	1324 VD, Almere	directie@achtbaan.asg.nl	036-7670541		Ja
De Dukdalf	Makassarweg 68	Almere	dir.dukdalf@prisma-almere.nl	036-5325089; A.Gaasterland		Ja
OBS De Polderhof	Buitenhof 93	Almere	directie@polderhof.asg.nl	036-5310271		Ja

Vraag 2		
1	2	3
De kinderen vinden het erg leuk om buiten aan het werk te zijn	Ze leren over het planten zelf, het proces en leren ook wat gezond eten is	Uitbreiden woordenschat
Kinderen leren waar hun voedsel vandaan komt	Je kunt een link leggen met gezond eten	Samenwerken
Ervarend leren	Talenten van kinderen worden op een andere manier benut	Gericht op gezonde voeding
Lekker buiten	Leer rendement	Diversiteit in aanbod
Leren waar groenten vandaan komen	Planten zien groeien	Activiteit buiten

Vraag 3
Het organiseren met weinig personeel en weinig materiaal
Budget en ruimte
Financiën, locatie en tijdsinvestering
Te grote tuin, waardoor de motivatie onder de leerlingen moeilijk te houden was
Het onderhoud; kost veel tijd, mensen inzetten en organiseren voor weekenden/vakanties

Vraag 4	
1	2
Kinderen vinden het erg leuk	Bewustwording van de natuur/milieu en duurzaamheid
Ouders, leerkrachten en kinderen zijn enthousiast	Hoort bij een gezonde school
Ervarend leren	Gezonde voeding
Leer rendement	Lekker naar buiten
Enthousiaste ouders en kinderen	Praktisch/ervarend leren

Vraag 5	Vraag 6	Vraag 7	Vraag 8
Helemaal mee eens	Helemaal mee eens	Helemaal mee eens	Mee eens
Mee eens	Mee eens	Mee eens	Mee oneens
Mee eens	Mee eens	Mee eens	Neutraal
Mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee eens
Mee eens	Mee eens	Neutraal	Neutraal

Vraag 9	Vraag 10	Vraag 11
Helemaal mee eens	Mee eens	Nee
Mee eens	Mee eens	Wij hebben een eigen moestuin en de groepen 1 t/m 5 gaan hier naar toe. Iedere week een andere groep
Mee eens	Neutraal	NVT
Mee eens	Mee eens	In mijn herinnering niet
Mee eens	Mee eens	Wij zijn niet op excursie geweest

Vraag 12		
1	2	3
Zoek enthousiaste ouders	Maak een goede planing voor onderhoud	Kies voor makkelijk te kweken groenteplantjes
Zorg voor draagkracht bij de ouders	Maak 1 of 2 leerkrachten of een commissie verantwoordelijk	Vraag een wijkbudget aan
Zorg dat je de buurt mee kunt nemen, gedeelde zorg	Vraag subsidie aan	Breed draagvlak
Hou het klein	Vind een enthousiaste collega	Zorg voor ouder betrokkenheid
Wijs twee vaste leerkrachten of ouders voor onderhoud van de tuin	Kies voor twee tot maximaal drie soorten planten	Volg (op internet) moestuinlessen gericht op de beleving van kinderen zoals Smaaklessen

In tabel 5 is schematisch weergegeven welke antwoordopties de respondenten (directeuren van de desbetreffende scholen) hebben gekozen bij elke vraag. Bij de eerste vraag is dit 'Ja' of 'Nee'. Bij de overige vragen hebben zij een gradatie aangegeven op de Likert schaal. In het schema hieronder zijn die antwoordopties omgezet in de corresponderende antwoordcodes die worden aangeduid in tabel 4 van hoofdstuk 2.

Tabel 5. De gegeven antwoorden door schooldirecteuren op de multiplechoicevragen van de enquête.

Vraag	1	5	6	7	8	9	10
Respondenten							
OBS De Achtbaan	Ja	4	4	4	3	4	3
Aurora	Ja	4	4	4	2	4	4
De Dukdalf	Ja	4	4	3	4	4	4
OBS De Polderhof	Ja	4	4	3	3	4	4
Shri Ganesha	Nee	5	5	5	4	5	4